

بررسی عملکرد دولت دوازدهم در بخش صنعت و معدن

معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن

کد موضوعی: ۳۱۰
شماره مسلسل: ۱۷۹۴۹
دی‌ماه ۱۴۰۰

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۴	مقدمه
۵	۱. بررسی شاخص‌های کلان صنعت
۱۴	۲. تأمین مالی و ارائه تسهیلات به صنایع
۲۲	۳. عملکرد صنعت پتروشیمی
۲۹	۴. عملکرد بخش معدن و صنایع معدنی
۳۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۴۵	منابع و مأخذ

بررسی عملکرد دولت دوازدهم در بخش صنعت و معدن

چکیده

با توجه به نقش مهم بخش صنعت و معدن در اقتصاد کشور، در گزارش حاضر عملکرد دولت دوازدهم^۱ در این دو حوزه ارزیابی شده است. فارغ از مشکل اساسی نبود استراتژی توسعه صنعتی کشور، جهت حرکت هماهنگ اقتصاد کشور و به‌طور خاص بخش‌های مختلف صنعتی و معدنی در چارچوب مشخص برای دستیابی به اهداف مورد نظر، ارزیابی عملکرد دولت دوازدهم در بخش‌های صنعت، معدن و پتروشیمی، نتایج ذیل را دربردارد.

شرایط نامناسب ایجاد شده برای تولید از جمله نوسانات شدید نرخ ارز، تأمین ناکافی مواد اولیه، اقتصادی نبودن اندازه بنگاه‌های تولیدی کشور، کمبود نقدینگی و کاهش قدرت خرید مردم، سبب شکل‌گیری روند کاهشی در میزان تولید برخی از کالاهای صنعتی کشور شده است. در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به دلیل شرایط خاص کشور و شرایط تورمی موجود، میزان سرمایه‌گذاری برای ایجاد واحد تولیدی بیش از دو برابر متوسط سال‌های قبل از آن افزایش یافته، اما میزان اشتغال‌زایی هر واحد تولیدی تفاوت چندانی نداشته است که علت این امر، ایجاد و توسعه صنایع بزرگ نظیر شرکت‌های پالایشی نفت و گاز و واحدهای پتروشیمیایی است که با وجود دارا بودن مزیت صنایع بزرگ، علی‌رغم سرمایه‌گذاری به میزان زیاد، اشتغال‌زایی مستقیم کمی دارند.

نتایج گزارش حاضر حاکی از آن است که در سال‌های اخیر، مضاف بر آن که ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور تغییر چندانی نداشته، در همین رشته فعالیت‌ها نیز با بی‌توجهی به عمق ساخت داخل، به سمت تولید محصولات با ارزش افزوده بیشتر حرکت نشده است، به‌طوری که سهم غالب سبد صادرات غیرنفتی کشور را محصولات شیمیایی و معدنی در حلقه‌های اول زنجیره ارزش، به خود اختصاص داده‌اند؛ روند نزولی ارزش هر تن محصول صادراتی کشور از ۳۵۶ دلار بر تن در سال ۱۳۹۶ (۴۵۲ دلار بر تن در سال ۱۳۹۲) به حدود ۳۰۸ دلار بر تن در سال ۱۳۹۹، تأییدی بر این موضوع است. اهتمام بیشتر دولت در اجرایی شدن بند «الف» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه می‌توانست در بهبود وضعیت موجود مؤثر باشد.

۱. در گزارش حاضر تمرکز بر ارائه اطلاعات بخش‌های صنعت، معدن و پتروشیمی مربوط به دوره زمانی ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ است، لکن در مواردی که جهت تحلیل بهتر عملکرد نیاز به بررسی روند سالیان دیگر نیز بوده است، از داده‌های سال‌های قبل از ۱۳۹۶ نیز استفاده شده است. همچنین در صورت نبود گزارش عملکرد مربوط به سال ۱۳۹۹، آخرین اطلاعات ارائه شده مورد بررسی قرار گرفته است.

عمده تأمین مالی واحدهای صنعتی و معدنی از طریق تسهیلات پرداختی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی بوده است؛ این در حالی است که سهم بخش صنعت و معدن از این تسهیلات در سال ۱۳۹۹، حدود ۳۰/۵ درصد بوده است. از کل اعتبارات پیش‌بینی شده اجرای برنامه‌های تولید و اشتغال در نظر گرفته شده طبق تبصره «۱۸» بودجه‌های سنواتی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹، حدود ۳۲ درصد از آن پرداخت شده و با فرض تحقق کامل قراردادهای منعقد شده تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹، حدود ۵۳ درصد منابع تخصیص داده شده است. همچنین در سال ۱۳۹۹ در راستای طرح رونق تولید (وفق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی) به ۵۰۴۲ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه‌تمام با پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد جمعاً حدود ۱۶۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده است که این امر می‌تواند تا حدودی مشکلات تأمین مالی طرح‌های این بنگاه‌ها را مرتفع کند.

راجع به عملکرد دولت در مورد صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای، پرواضح است که اثربخشی اتخاذ سیاست افزایش سرمایه صندوق‌ها منوط به ارزیابی دقیق عملکرد آنها در ارتباط با مواردی نظیر سود یا زیان ایجاد شده و یا میزان نکول اعتبارات صندوق‌ها در سالیان گذشته است که در مورد صندوق‌های بررسی شده در گزارش، اطلاعات صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در دسترس بود که عملکرد نامناسب نسبت وصول مطالبات به خسارات پرداختی ۵۴ درصدی را داشته است. لکن در مجموع با توجه به بررسی عملکرد بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم در خصوص حمایت از صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای، به‌رغم ارائه گزارش‌هایی از سوی صندوق‌های مورد بررسی با موضوع نیاز به افزایش سرمایه جهت پوشش افزایش چندبرابری تقاضا نسبت به سرمایه فعلی آنها، با وجود افزایش سرمایه برخی از صندوق‌ها، اقدام مؤثری متناسب با افزایش حجم فعالیت‌ها و با لحاظ نقش مهم این صندوق‌ها در توسعه مؤثر صادرات و تأمین امنیت مالی تولیدکنندگان و صادرکنندگان و پر کردن خلأ تحریم‌های بانکی، صورت نگرفته است.

در سال‌های گذشته (۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹)، علی‌رغم کاهش چشمگیر واردات مواد مصرفی (۷۵ درصد)، برای حفظ وضعیت موجود در تولید، میزان واردات کالاهای واسطه‌ای کاهشی نداشته است (رشد ۲/۲ درصدی)؛ اما کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای (۳۵ درصد) در کنار روند کاهشی شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت در سال‌های اخیر، مؤید کاهش سرمایه‌گذاری جدید در بخش‌های مختلف کشور از جمله بخش صنعت است.

راجع به عملکرد دولت در صنعت پتروشیمی، امکان دستیابی به هدف ظرفیت تولید ۱۰۰ میلیون تنی انواع محصولات پتروشیمی طبق قانون برنامه ششم توسعه، با اجرای کامل طرح‌های باقیمانده جهش دوم، وجود خواهد داشت. لکن تولید با مقدار پایین‌تر از ظرفیت اسمی مجتمع‌های پتروشیمی عمدتاً به دلیل عدم تأمین پایدار خوراک - به‌ویژه گاز طبیعی - توسط دولت، از مشکلات این حوزه است. مقایسه

ارزش هر تن محصولات پتروشیمی صادراتی و وارداتی، نشان از تولید عمده محصولات در لایه‌های اولیه زنجیره ارزش آنها با ارزش افزوده پایین و واردات مواد با ارزش افزوده بالاتر با توجه به نیاز داخل دارد. در سالیان اخیر کاهش سهم خوراک مایع و افزایش سهم خوراک گازی از کل خوراک صنعت پتروشیمی مشهود است که نیاز است سهم خوراک مایع در سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی کشور افزایش یابد تا محصولات با تنوع بیشتر و ارزش افزوده بالاتر حاصل شود.

تا انتهای سال ۱۳۹۹ به‌منظور تحقق ۸۳/۵ میلیون تن ظرفیت اسمی تولید در صنعت پتروشیمی، جمعاً ۷۹ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری شده که ۱۵ میلیارد دلار از این مقدار سرمایه‌گذاری در دولت دوازدهم تا سال ۱۳۹۹ انجام شده است. با وجود آن که تحولاتی در سال ۱۳۹۹ در جهت رونق پژوهش و فناوری در صنعت پتروشیمی و استفاده از توان داخلی رخ داده است، لکن با توجه به سرمایه‌گذاری بسیار پایین، عملکرد تأمین مالی پروژه‌های پژوهشی در این حوزه نامطلوب تلقی می‌شود. دستیابی به مقام اول منطقه از جهت ارزش تولید مواد و کالاهای پتروشیمی و کسب سهم ۶/۲ و ۳۴ درصدی، به‌ترتیب از تولیدات محصولات پتروشیمی جهان و منطقه برای صنعت پتروشیمی هدفگذاری شده است؛ سهم ایران از تولیدات محصولات عمده پتروشیمی جهان و منطقه در سال ۱۳۹۹ به‌ترتیب برابر ۳ و ۲۷ درصد بوده است.

بهره‌برداری و استخراج معادن با هدف تولید انواع مواد معدنی و همچنین تولید محصولات با ارزش افزوده در زنجیره محصولات معدنی و فلزی در طول سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ با رشد قابل توجهی روبه‌رو بوده است. به‌طور مثال میزان تولید فولاد خام کشور که در سال ۱۳۹۶ حدود ۲۰ میلیون تن بوده، در سال ۱۳۹۹ به بیش از ۲۸ میلیون تن رسیده است. میزان تولید در سایر حوزه‌های عمده صنایع معدنی مانند مس و آلومینیم نیز عموماً با روندی پر فراز و نشیب با رشد همراه بوده است. بررسی روند سرمایه‌گذاری و پیشرفت طرح‌ها برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز ۱۴۰۴ در سه حوزه فولاد، مس و آلومینیم نشان می‌دهد که دستیابی به ظرفیت ۵۵ میلیون تن فولاد و ۴۴۰ هزار تن مس کاتد در افق ۱۴۰۴ قابل پیش‌بینی است، اما چالش‌هایی در خصوص دستیابی به ظرفیت ۱/۵ میلیون تن آلومینیم وجود دارد. در مجموع می‌توان گفت برای تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام در حوزه‌های مختلف معادن و صنایع معدنی جهت دستیابی به اهداف افق ۱۴۰۴، بیش از ۲۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مورد نیاز است. در کنار این موارد، عدم برنامه‌ریزی برای تأمین پایدار مواد اولیه تولید اعم از سنگ آهن، پودر آلومینا و سنگ معدن مس یکی از چالش‌های مهم حوزه معادن و صنایع معدنی به‌ویژه برای ۱۵ سال آینده است که به‌دلیل عدم انجام اکتشافات معدنی (به‌خصوص اکتشافات عمیق) خطر تبدیل شدن ایران به یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان مواد اولیه معدنی وجود دارد.

با رشد تولید در حوزه‌های مختلف معادن و صنایع معدنی به‌ویژه زنجیره مس و فولاد، علاوه بر تأمین نیاز داخلی، امکان صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی نیز فراهم شده و در سال‌های اخیر بخش

معادن و صنایع معدنی سهم بالای ۲۲ درصدی از ارزش صادرات غیرنفتی کشور (حدود ۹ میلیارد دلار) را به خود اختصاص داده است. ۸۰ درصد از ارزش صادرات این بخش مربوط به زنجیره ارزش مس و فولاد است. شایان ذکر است که در حوزه صادرات، از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ حرکت از صادرات مواد خام و نیمه‌خام به طرف صادرات محصولات با ارزش افزوده بالا بوده است. برای مثال، صادرات انواع سنگ آهن، کنسانتره و گندله که در سال ۱۳۹۶ بیش از ۱۸ میلیون تن بود، در سال ۱۳۹۹ به کمتر از ۲/۵ میلیون تن رسیده است.

بخش معدن و صنایع معدنی سالیانه به‌طور متوسط ۴ میلیارد دلار واردات دارد که شامل واردات انواع الکترودهای گرافیتی و آندهای صنایع فولاد و آلومینیم، ماشین‌آلات سنگین معدنی، پودر آلومینا، محصولات با ارزش افزوده بالای فولادی (فولادها و قطعات آلیاژی)، مواد شیمیایی مورد نیاز خطوط فراوری، تجهیزات ایمنی معادن، فروآلیاژها و... است.

برخلاف بند «پ» ماده (۴۳) قانون برنامه ششم توسعه کشور، عدم اختصاص صد در صدی درآمدهای حاصل از حقوق دولتی معادن (معادل ۳۰۰۰ میلیارد تومان در سال ۱۳۹۹) به بخش معدن کشور، امکان ایفای نقش حاکمیتی وزارت صنعت، معدن و تجارت در حوزه‌های اکتشافات معدنی، نظارت بر بهره‌برداری معادن، ارتقای ایمنی معادن، احیا و بازسازی اراضی تخریب شده در اثر فعالیت‌های معدنی، ایجاد و نوسازی زیرساخت‌ها و زیربنای معدنی و توسعه تولید و تجارت در زنجیره ارزش محصولات معدنی و فلزی را با چالش جدی روبه‌رو کرده است.

مقدمه

رویکرد اصلی حاکمیت برای غلبه بر مشکلات اقتصادی فعلی، تقویت و حمایت هدفمند از صنعت و تولید در داخل کشور است. پر واضح است که موفقیت یا عدم موفقیت در رسیدن به این هدف، بستگی به عملکرد دولت در این حوزه خواهد داشت. لذا جهت پرداخت به چنین موضوعی نیاز است تا وضعیت فعلی صنعت و تولید کشور مورد بررسی قرار گرفته و عملکرد دولت در این حوزه با تطبیق قوانین مرتبط در این زمینه واکاوی شود تا با کشف نقاط قوت و ضعف عملکرد این حوزه، تصمیمات آتی مناسبی اتخاذ شود.

در گزارش حاضر که با همین محتوا تدوین شده است، ابتدا شاخص‌های کلان صنعت نظیر میزان سرمایه‌گذاری انجام شده، ارزش افزوده و اشتغال ایجاد شده در این بخش آورده می‌شود. سپس وضعیت تأمین مالی واحدهای صنعتی، ارائه تسهیلات به آنها و وضعیت صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای بررسی شده و درنهایت نیز عملکرد دولت در بخش‌های پتروشیمی و معدن ارزیابی می‌شود.

۱. بررسی شاخص‌های کلان صنعت

طبق اطلاعات ارائه شده توسط مرکز آمار ایران،^۱ تولید ناخالص داخلی بدون نفت کشور در سال ۱۳۹۹ (به قیمت پایه سال ۱۳۹۰) نسبت به سال ۱۳۹۶، نزول ۱/۹ درصدی و تولید ناخالص داخلی با نفت نیز کاهش حدود ۱۰ درصدی داشته است. شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت در سال ۱۳۹۹، با رقم ۱۳۵۶/۷ هزار میلیارد ریال نسبت به سال قبل، از رشد کم ۲/۵ درصدی برخوردار بوده، لکن نسبت به سال ۱۳۹۶، نزول ۱۴ درصدی داشته است که حاکی از عدم توسعه ظرفیت‌های جدید برای افزایش تولید و عدم رشد اقتصادی در دوره‌های بعد است.

با توجه به اینکه یکی از ابزارهای مناسب برای بررسی و ارزیابی عملکرد دولت در بخش‌های مختلف، تحلیل روند تغییرات شاخص‌های کلیدی آن بخش است، در ادامه برخی از شاخص‌های مرتبط با بخش صنعت بررسی شده است.

۱-۱. تولید و ارزش افزوده بخش صنعت

به منظور بررسی تغییرات جایگاه بخش صنعت در اقتصاد ملی، سهم این بخش از تولید ناخالص داخلی کشور با سایر بخش‌های اقتصادی مقایسه شده است. در جدول ۱، سهم ارزش افزوده زیرگروه صنعت (ساخت) با زیرگروه معدن و گروه‌های کشاورزی و خدمات از تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰، طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ ارائه شده است.

جدول ۱. سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی از تولید ناخالص داخلی

به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹. (درصد)

سال	گروه کشاورزی	گروه صنعت	زیرگروه معدن*	زیرگروه صنعت (ساخت)*	گروه خدمات
۱۳۹۶	۶	۴۵/۶	۲۲	۱۲/۷	۴۷/۳
۱۳۹۷	۶/۱	۴۳/۲	۲۰/۱	۱۲/۳	۵۰
۱۳۹۸	۶/۷	۳۹/۴	۱۴/۴	۱۲/۹	۵۳/۴
۱۳۹۹	۶/۸	۴۰/۷	۱۵	۱۳	۵۲/۱

مأخذ: حساب‌های ملی سالیانه، مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰.

*گروه صنعت شامل زیرگروه‌های معدن، صنعت (ساخت)، تأمین آب، برق، گاز طبیعی و ساختمان است که در جدول فوق فقط آمار دو زیرگروه معدن و صنعت (ساخت) ارائه شده است.

همان‌طور که از آمار جدول ۱ مشخص است، سهم ارزش افزوده زیرگروه صنعت از تولید ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰، طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹، روندی کاهشی داشته و از سهم ۴۵/۶ درصدی در سال ۱۳۹۶ به سهم ۴۰/۷ درصدی در سال ۱۳۹۹ رسیده است؛ شایان ذکر است که

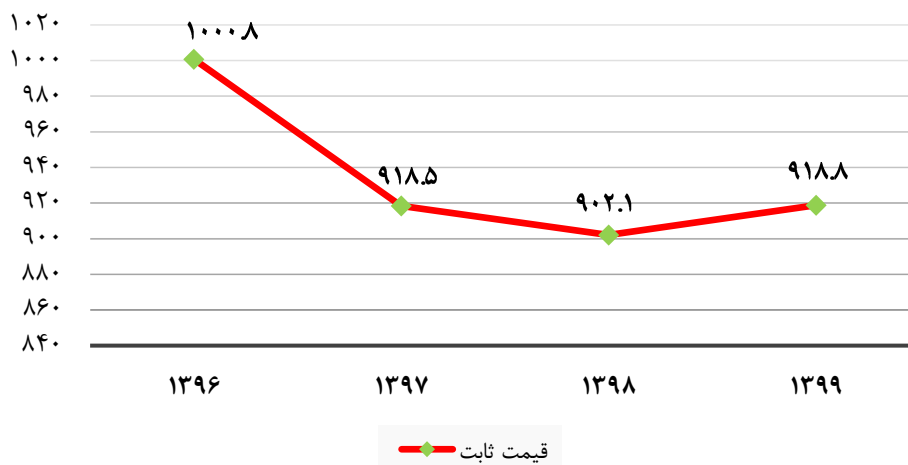
۱. حساب‌های ملی سالیانه، مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰.

این سهم در سال ۱۳۹۹ علی‌رغم سالیان قبل، نسبت به سال ۱۳۹۸ افزایش ۱/۳ درصدی داشته است. لکن ارزش افزوده زیرگروه صنعت (ساخت) از تولید ناخالص داخلی به قیمت جاری طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، سهمی تقریباً ثابت و به‌طور متوسط حدود ۱۲/۷ درصدی داشته و این رقم در سال ۱۳۹۹ به حدود ۱۳ درصد افزایش یافته است؛ بهره‌برداری از واحدهای پالایش نفت و گاز و طرح‌های پتروشیمی طی سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹، به‌ویژه سال ۱۳۹۹ می‌تواند از دلایل رشد ارزش افزوده این زیرگروه باشد.

در نمودار ۱، ارزش افزوده بخش صنعت (ساخت) به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰، طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ ارائه شده است. در میان بخش‌های اقتصادی، ارزش افزوده بخش صنعت (ساخت) در سال ۱۳۹۹ (به قیمت پایه سال ۱۳۹۰) نسبت به سال قبل، رشد ناچیز حدود ۱/۸ درصد و نسبت به سال ۱۳۹۶ کاهشی حدود ۸ درصد داشته و به‌طور میانگین با نزول سالیانه ۲/۸ درصدی از سال ۱۳۹۶ تا سال ۱۳۹۹ همراه بوده است. این درحالی است که طبق جدول ۲ ماده (۳) قانون برنامه ششم توسعه مقرر شده بود که متوسط رشد سالیانه ارزش افزوده بخش صنعت در دوره برنامه ششم توسعه معادل ۹/۳ درصد باشد که نشان از عملکرد نامناسب دولت دوازدهم در این زمینه دارد.

نمودار ۱. ارزش افزوده زیرگروه صنعت (ساخت) به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰ طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹

(هزار میلیارد ریال)

مأخذ: حساب‌های ملی سالیانه، مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰.

در جدول ۲ آمار تولید برخی از کالاهای صنعتی کشور طی سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ مقایسه شده است.

جدول ۲. مقایسه میزان تولید کالاهای صنعتی منتخب کشور طی سال‌های ۱۳۹۶، ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹.

درصد تغییر سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۶	سال ۱۳۹۹	سال ۱۳۹۸	سال ۱۳۹۶	واحد سنجش	نام محصول
-۳۶/۷	۹۰۳/۹	۷۵۸/۴	۱۴۲۹	هزار دستگاه	انواع سواری
-۵۶/۱	۱۸۷۳	۱۹۷۲	۴۲۶۱		اتوبوس و مینی‌بوس
-۳۴/۸	۶۴۱۵	۴۵۲۸	۹۸۴۲		کامیون کشنده
۱/۷	۱۵۷۵/۳	۱۸۰۹/۶	۱۵۴۷/۹	هزار تن	روغن نباتی
۲۹	۴۹/۴	۴۸/۷	۳۸/۳	میلیارد عدد	دارو
-۳/۴	۶۳۴/۴	۶۰۶/۴	۶۵۶/۷	هزار تن	پودر شوینده
۲۴/۴	۲۷۸/۲	۲۳۱/۷	۲۲۳/۷		لاستیک خودرو
۲۶/۴	۱۵۹۴/۱	۱۵۷۰/۵	۱۲۶۱		انواع کاغذ و کارتن
-۹/۳	۳۳/۲	۳۷/۵	۳۶/۶		سموم دفع آفات نباتی
۳۷/۱	۶۶۸/۷	۵۷۶/۱	۴۸۷/۷		روغن موتور و صنعتی
۱۳/۵	۶۰/۷	۵۳/۵	۵۳/۵	میلیون تن	پتروشیمی
۱۹/۵	۷۹۰/۸	۷۷۴/۴	۶۶۱/۷	هزار تن	الیاف و نخ پلی‌استر و پنبه‌ای
۵۲/۱	۵۷۰۹/۹	۳۷۶۴/۷	۳۷۵۲/۳	هزار دستگاه	لوازم خانگی*

مأخذ: گزارش‌های عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت.

* لوازم خانگی شامل انواع تلویزیون، یخچال و فریزر، ماشین لباسشویی و کولر آبی است.

تحلیل آمار تولید طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، نمونه مناسبی جهت بررسی میزان داخلی سازی صنایع مختلف و یا میزان ضربه‌پذیری آنها با توجه به رویدادهای سیاسی-اقتصادی دیگر است؛ با توجه به آنکه طی سال‌های مورد بررسی، هم تجربه برجام و آثار آن و نیز خروج آمریکا از برجام و عواقب آن وجود دارد، جهت تحلیل بهتر، در جدول ۲، علاوه بر ارائه آمار تولید سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹، آمار تولید ۱۳۹۸ نیز آورده شده است تا واکنش دولت پس از خروج آمریکا از برجام و دفع آثار آن بر تولید، به‌عنوان نتایج حمایت از ساخت داخل، بررسی شود.

طبق جدول ۲، طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸، میزان تولید انواع خودرو سواری، اتوبوس و کامیون کشنده، کاهش بسیار قابل ملاحظه‌ای داشته که ناشی از آثار خروج آمریکا از برجام و نیز خروج شرکت‌های سرمایه‌گذار و همکار در خودروسازی ایران و صنایع وابسته است. اما ملاحظه می‌شود که از سال ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹، با تقویت و تکیه بر توان داخلی، تولید انواع خودروی سواری در مدت یک‌سال ۱۹ درصد افزایش یافته و تا حدی آثار خارجی بر تولید داخل دفع شده است. همچنین تولید در حوزه‌های لوازم خانگی، دارو و پتروشیمی با رشد قابل ملاحظه‌ای در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۶ و به ترتیب با رشد ۵۲/۱، ۲۹ و ۱۳/۵ درصدی همراه بوده است. شایان ذکر است که در کاهش تولید انواع خودروی سواری و نیز سایر تولیدات صنعتی که روند کاهشی داشته‌اند نباید از سایر عوامل داخلی نظیر

سوءمدیریت‌ها در حوزه صنعت و اقتصاد که منجر به نوسانات شدید نرخ ارز، تأمین ناکافی مواد اولیه، کمبود نقدینگی و درنهایت افزایش هزینه‌های تولید و کاهش قدرت خرید مردم شده است و نیز از اقتصادی نبودن اندازه بنگاه‌های تولیدی کشور غافل شد. افزایش قابل ملاحظه تولید در حوزه لوازم خانگی، دارو، پتروشیمی و صنایع پایین دست آن، نمونه‌های مناسبی از کارکرد حمایت از ساخت داخل هستند، به طوری که علی‌رغم آنکه مانند تمامی صنایع در این صنایع تولیدی نیز مشکلات خارجی مطرح شده، وجود دارند، لکن به دلیل توجه به ساخت داخل و اعتماد بر توان داخلی و اتخاذ تصمیمات مدیریتی با این دید در هر کدام از زنجیره‌های ارزش محصولات، میزان تولید در این صنایع با جهش همراه بوده است. پرواضح است که رابطه بین شرایط کلان اقتصادی کشور (مثلاً نرخ ارز) و تولید، رابطه‌ای دوسویه بوده و با فراهم‌سازی زمینه‌های افزایش تولید، بهبود در شرایط اقتصادی نیز به وجود خواهد آمد که مجدداً تقویت تولید را در پی خواهد داشت.

به نظر می‌رسد استفاده از ظرفیت قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی، به‌ویژه ماده (۱۵) آن و تسریع در تدوین آیین‌نامه «تشویق به مشارکت» با رویکرد جمع‌توان فنی، مالی، تسهیلاتی و اعتباری و شکل‌گیری کنسرسیوم‌ها در رفع مشکل اقتصادی نبودن اندازه واحدهای تولیدی که خود دلیل بسیاری از مشکلات بخش تولید از جمله به‌صرفه نبودن تحقیق و توسعه و رقابتی نبودن کالاهای تولیدی کشور است، مؤثر باشد.

۲-۱. بررسی ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور

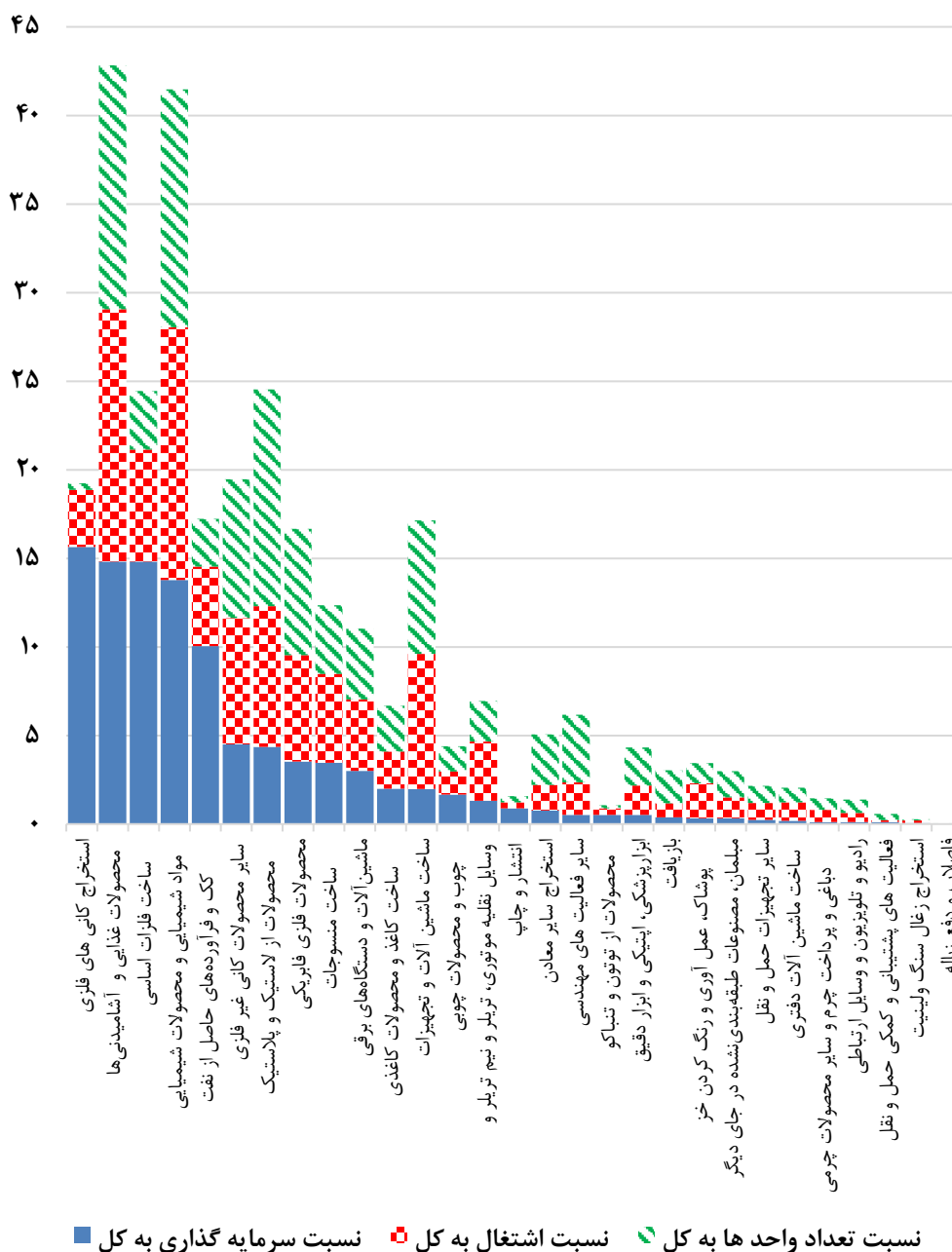
در برنامه‌های اخیر توسعه اقتصادی کشور، تدوین استراتژی توسعه صنعتی با هدف نظام‌مند کردن این بخش و تولید محصولات رقابتی مورد تأکید قرار گرفت، ولی درنهایت اجرایی نشد؛ به طوری که در بند «الف» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه، وزارت صمت مکلف به تعیین اولویت‌های صنعتی (برشی از استراتژی توسعه صنعتی) با هدف رونق بخشی به تولید، نوسازی صنایع، حمایت هدفمند از صنایع دارای اولویت سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی و همچنین توسعه صادرات غیرنفتی و تصویب آن در هیئت وزیران شد. این مهم در طول سال‌های ابتدایی برنامه ششم توسعه اجرایی نشد تا بالاخره در تیرماه ۱۴۰۰ (سال پایانی برنامه ششم توسعه)، فهرست اولویت‌های صنعتی توسط هیئت وزیران مصوب شود. در این فهرست، ۹ دسته انواع محصولات در رشته فعالیت‌های صنعتی مختلف به‌عنوان صنایع اولویت‌دار معرفی شده‌اند. فارغ از مسائل مربوط به نحوه شناسایی این صنایع و ضرورت انتشار اسناد پشتیبان در این خصوص، به نظر می‌رسد توان رقابت صادراتی، ایجاد ارزش افزوده بیشتر و برخورداری از فناوری‌های پیشرفته از جمله معیارهای مؤثر در تعیین صنایع اولویت‌دار بوده است. به‌منظور بررسی دقیق‌تر این موضوع، در نمودار ۲، ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور برحسب شاخص‌های سهم سرمایه‌گذاری،

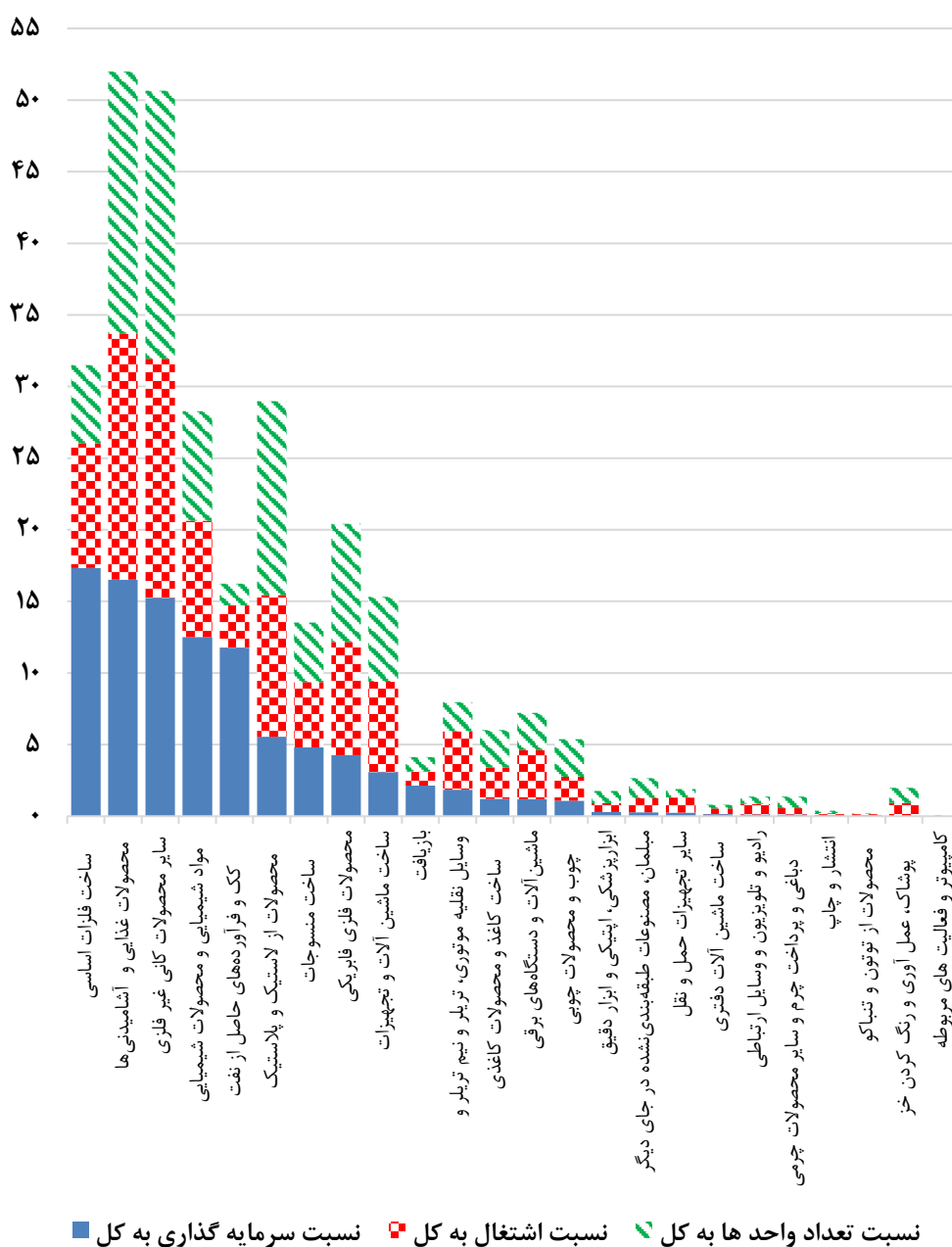
اشتغال و تعداد واحدهای دارای پروانه بهره‌برداری به مقادیر کل آنها در سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۸ ارائه شده است.

نمودار ۲. مقایسه ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور طی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۸

الف) سال ۱۳۹۸

ب) سال ۱۳۹۰

مأخذ: گزارش‌های عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت.

همان‌طور که در نمودار ۲ مشخص است، ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور مبتنی بر رشته فعالیت‌های منبع‌محور از جمله ساخت فلزات اساسی و کانی‌های غیرفلزی (پایه معدن)، محصولات غذایی و آشامیدنی (پایه کشاورزی)، محصولات شیمیایی و پتروشیمی و کک و فرآورده‌های نفتی (پایه هیدروکربوری) طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۸ تغییری نداشته است. در سال ۱۳۹۹ رشته فعالیت کک و

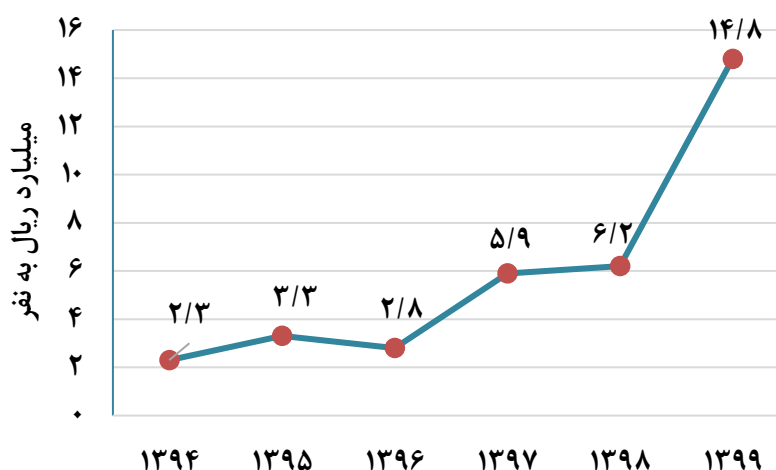
فرآورده‌های حاصل از نفت، رشد ۱۱۶۰ درصدی و رشته فعالیت ساخت مواد و محصولات شیمیایی، رشد ۳۹۴ درصدی سرمایه را نسبت به ۱۳۹۸ داشته است.

شایان ذکر است با وجود سرمایه‌بری اکثر صنایع مذکور، علاوه بر اتخاذ سیاست‌های نامناسب ارزی^۱، فقدان استراتژی توسعه صنعتی و مشخص نبودن نقشه راه توسعه صنعتی کشور از جمله دلایل تمرکز توسعه صنعتی کشور بر تولید محصولات با ارزش افزوده پایین است. به عبارتی در این سال‌ها مضاف بر آنکه اولویت‌بندی ترکیب رشته فعالیت‌های صنعتی کشور تغییر چندانی نداشته، در همین رشته فعالیت‌ها نیز با بی‌توجهی به تعمیق ساخت داخل، به سمت تولید محصولات با ارزش افزوده بیشتر حرکت نشده است، به طوری که سهم غالب سبد صادرات غیرنفتی کشور را محصولات شیمیایی و معدنی در حلقه‌های اول زنجیره به خود اختصاص داده‌اند. روند نزولی ارزش هر تن محصول صادراتی کشور از ۳۵۶ دلار بر تن در سال ۱۳۹۶ (۴۵۲ دلار بر تن در سال ۱۳۹۲) به حدود ۳۰۸ دلار بر تن در سال ۱۳۹۹، تأییدی بر این موضوع است. اهتمام بیشتر دولت در اجرایی شدن بند «الف» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه می‌توانست در بهبود وضعیت موجود مؤثر باشد.

۱-۳. میزان سرمایه‌گذاری و اشتغال در بخش صنعت

در نمودارهای ۳ و ۴ میزان سرمایه‌گذاری متوسط مورد نیاز برای ایجاد یک شغل و میزان اشتغال‌زایی و سرمایه‌گذاری انجام شده به ازای هر واحد تولیدی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ ارائه شده است.

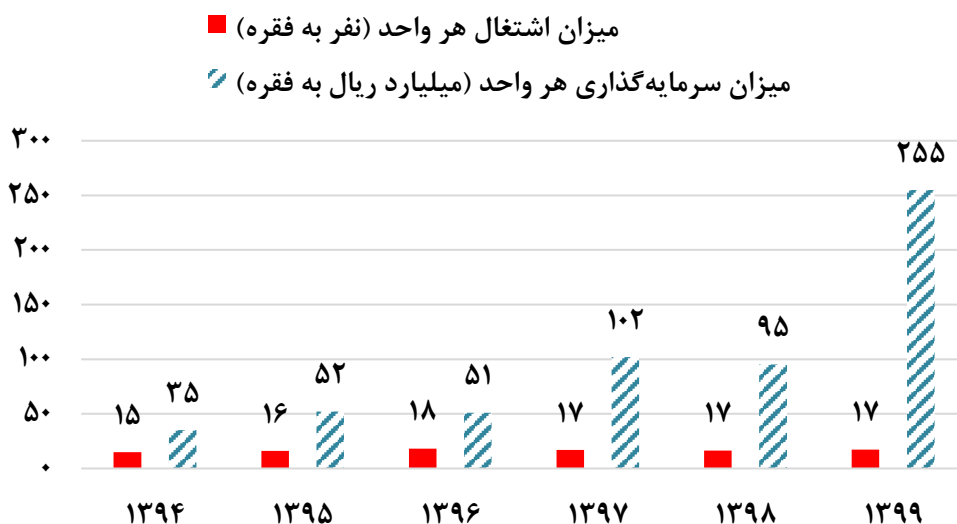
نمودار ۳. میزان سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای هر شغل طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹

مأخذ: همان.

۱. گزارش «درآمدی بر راهبرد ارزی کشور: پیامدهای تثبیت نرخ ارز اسمی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۸۰۰، مهرماه ۱۴۰۰.

نمودار ۴. میزان سرمایه‌گذاری مورد نیاز و اشتغال‌زایی به ازای ایجاد هر واحد تولیدی طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹

مأخذ: همان.

همان‌طور که در نمودارهای ۳ و ۴ نشان داده شده است، از سال ۱۳۹۷ به بعد، به دلیل شرایط خاص کشور و شرایط تورمی موجود، میزان سرمایه‌گذاری برای ایجاد واحد تولیدی بیش از دو برابر متوسط سال‌های قبل از آن افزایش یافته است، این درحالی است که میزان اشتغال‌زایی هر واحد تولیدی تفاوت چندانی نداشته است. علت این امر، ایجاد و توسعه صنایع بزرگ نظیر شرکت‌های پالایشی نفت و گاز و واحدهای پتروشیمی است که با وجود دارا بودن مزیت صنایع بزرگ مانند تأمین‌کنندگی مواد اولیه سایر صنایع، بازار خدمات فنی-مهندسی و سایر صنایع و کمک به توسعه صنایع کوچک و متوسط، علی‌رغم سرمایه‌گذاری به میزان زیاد، اشتغال‌زایی مستقیم کمی دارند. شایان ذکر است، رشد سرمایه‌گذاری در یک‌ساله ۱۳۹۹، به دلیل صدور پروانه بهره‌برداری «شرکت پالایش گاز بیدبلند خلیج فارس» با سرمایه‌گذاری ۵۵۸/۳ هزار میلیارد ریال، «شرکت کود شیمیایی اوره لردگان» با سرمایه‌گذاری ۱۴۸/۴ هزار میلیارد ریال، «پالایش نفت امام خمینی (ره) شازند» با سرمایه‌گذاری ۱۴۲/۶ هزار میلیارد ریال و «پتروشیمی ایلام» با سرمایه‌گذاری ۱۲۰/۸ هزار میلیارد ریال است.

۴-۱. تجارت خارجی

به منظور بررسی وضعیت تجارت خارجی در جدول ۳، آمار مقدماتی صادرات کالاهای غیرنفتی (با میعانات گازی) و واردات طی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ ارائه شده است. طبق اطلاعات جدول ۳، حجم تجارت

خارجی در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۶ به لحاظ وزنی نزدیک به ۱۴ درصد کاهش داشته است، در حالی که به لحاظ ارزشی این کاهش به میزان ۲۷ درصد است.

جدول ۳. آمار مقدماتی صادرات کالاهای غیرنفتی

(با میعانات گازی) و واردات طی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹ (هزار تن-میلیون دلار)

عنوان	سال ۱۳۹۶		سال ۱۳۹۹		درصد تغییر	
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش
واردات	۳۸۷۳۶	۵۴۳۰۲	۳۳۷۳۶	۳۸۸۹۳	-۱۲/۹	-۲۸/۴
صادرات	۱۳۲۳۰۰	۴۶۹۳۱	۱۱۳۶۷۴	۳۴۹۹۸	-۱۴/۱	-۲۵/۴
حجم تجارت	۱۷۱۰۳۶	۱۰۱۲۳۳	۱۴۷۴۱۰	۷۳۸۹۱	-۱۳/۸	-۲۷

مأخذ: همان.

در جدول ۴، صادرات غیرنفتی کشور به تفکیک بخش‌های عمده کشور در سال ۱۳۹۹ ارائه شده است. همان‌طور که از آمار جدول ۴ مشخص است، صادرات «محصولات پتروشیمی و میعانات گازی» و «معدن و صنایع معدنی» بیشترین سهم هم به لحاظ ارزشی (۵۰/۱ درصد صنایع پتروشیمی و میعانات گازی و ۲۱/۴ درصد معدن و صنایع معدنی) و هم به لحاظ وزنی (۵۰/۹ درصد صنایع پتروشیمی و میعانات گازی و ۳۸/۲ درصد معدن و صنایع معدنی) را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴. آمار صادرات غیرنفتی در سال ۱۳۹۹ به تفکیک بخش‌های عمده.

بخش عمده	وزن (هزار تن)	ارزش (میلیون دلار)	سهم وزنی از کل (درصد)	سهم ارزشی از کل (درصد)
پتروشیمی و میعانات گازی	۵۷۹۲۴	۱۷۵۰۴	۵۰/۹	۵۰/۱
معدن و صنایع معدنی	۴۳۳۲۲	۷۵۰۳	۳۸/۲	۲۱/۴
کشاورزی و صنایع غذایی	۸۸۳۸	۶۱۷۳	۱۰/۹	۲۸/۵
فرش و صنایع دستی	۲۵	۱۳۱		
صنعت (کلیه صنایع تولیدی بجز صنایع فوق)	۳۵۴۹	۳۵۳۶		
سایر	۱۶	۱۵۱		
مجموع	۱۱۳۶۷۴	۳۴۹۹۸	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: همان.

همچنین طبق جدول ۵، طی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹، واردات مواد مصرفی کاهش چشمگیر ۷۵ درصدی داشته است؛ واردات مواد سرمایه‌ای نیز کاهش ۳۵ درصدی داشته، لکن واردات مواد واسطه‌ای که نقش مواد اولیه و مهم تأمین‌کنندگی برای صنایع دارند، کاهش نیافته و رشد ۲/۲ درصدی داشته است. عدم تغییر میزان

واردات کالاهای واسطه‌ای برای حفظ وضعیت موجود در تولید است، اما کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای در کنار کاهش نرخ تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در سال‌های، نشان از کاهش سرمایه‌گذاری جدید در صنعت دارد.

جدول ۵. ترکیب وزنی واردات به تفکیک نوع مصرف طی سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۹.

(هزار تن)

نوع کالا	سال ۱۳۹۶	سال ۱۳۹۹	درصد تغییر
واسطه‌ای	۳۰۱۰۸/۵	۳۰۷۷۱	۲/۲
سرمایه‌ای	۹۱۱/۹	۵۹۳	-۳۵
مصرفی	۳۳۹۰/۶	۸۴۹	-۷۵

مآخذ: سازمان توسعه تجارت ایران و گزارش‌های سالیانه عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت.

۲. تأمین مالی و ارائه تسهیلات به صنایع

در این فصل، تأمین مالی بخش صنعت و معدن در دو بخش تأمین مالی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی، تسهیلات پرداختی در قالب تبصره «۱۸» و رونق تولید و نیز حمایت‌های ضمانتی که از بخش صنعت صورت گرفته، ارائه شده است.

۲-۱. بررسی عملکرد بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و تسهیلات پرداختی بخش تولید

خلاصه‌ای از عملکرد منابع مالی که توسط بانک‌ها، تسهیلات رونق تولید^۱ و تسهیلات برنامه تولید و اشتغال (تبصره «۱۸») در سال ۱۳۹۹ به بخش صنعت و معدن پرداخت شده، در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. عملکرد منابع مالی و تسهیلات پرداخت شده (رونق تولید و تبصره «۱۸»)

به بخش صنعت و معدن در سال ۱۳۹۹

تسهیلات بانک‌ها و مؤسسات اعتباری		تسهیلات رونق تولید		تسهیلات برنامه تولید و اشتغال (تبصره «۱۸»)	
تعداد (فقره)	پرداختی (هزار)	تعداد (فقره)	پرداختی (هزار)	تعداد (فقره)	پرداختی (هزار)
(میلیارد ریال)	(میلیارد ریال)	(میلیارد ریال)	(میلیارد ریال)	(میلیارد ریال)	(میلیارد ریال)
-	۵۷۹۷/۲	۵۰۴۲	۱۶۶/۹	۱۲۳۲	۸۱/۵

مآخذ: گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت، ۱۳۹۹ و تسهیلات پرداختی در بخش‌های اقتصادی طی ۱۲ ماهه ۱۳۹۹، بانک مرکزی.

۱. طبق تبصره «۱۶» قانون بودجه کشور سال ۱۳۹۵، به دولت اجازه داده می‌شود برای تسریع در اجرای سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی به منظور تأمین اعتبار مورد نیاز پروژه‌های مصوب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی، علاوه بر اعتباراتی که در بودجه دستگاه‌های اجرایی مصوب شده است، نسبت به استفاده از منابع بودجه حداکثر تا ۱۰ درصد اعتبارات هزینه‌ای و ۵ درصد اعتبارات طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای به پیشنهاد سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و تصویب ستاد فرماندهی اقتصاد مقاومتی برای تأمین اعتبار اجرای برنامه‌ها، طرح‌ها و پروژه‌های اقتصادی مورد استفاده قرار دهد.

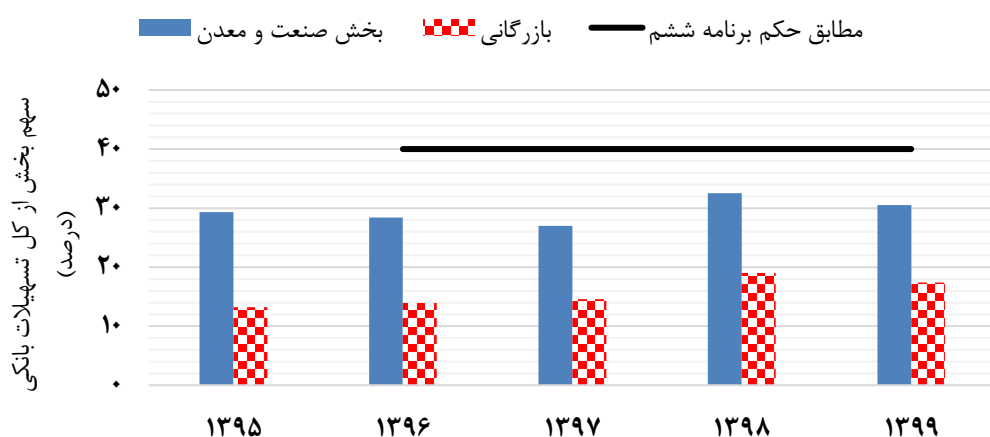

در ادامه عملکرد هریک از موارد فوق به صورت تفصیلی ارائه و ارزیابی شده است.

• نرخ رشد تسهیلات اعطایی به بخش صنعت

طبق بند «پ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه، بانک مرکزی (شورای پول و اعتبار) مکلف شده است که سهم بخش صنعت و معدن از تسهیلات پرداختی سالیانه طی اجرای قانون برنامه، حداقل ۴۰ درصد باشد. این در حالی است که طبق نمودار ۵، سهم بخش صنعت و معدن از تسهیلات پرداختی فقط در سال ۱۳۹۸ بیش از ۳۲ درصد بوده و در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به ترتیب ۲۸/۴ و ۲۷ درصد (که مانند سایر بخش‌ها، سهم زیادی هم تمدید است) بوده است. در سال ۱۳۹۹ سهم این بخش به ۳۰/۵ درصد معادل ۵۷۹/۷ هزار میلیارد تومان رسیده است که سهم تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش حدود ۷۵ درصد بوده و فقط ۲۳ درصد به عنوان مصارف ایجاد و توسعه‌ای پرداخت شده است. نکته حائز اهمیت این است که اگرچه در سال ۱۳۹۸ بخش بازرگانی با رشد بیش از ۶۴ درصدی بیشترین افزایش در تسهیلات پرداختی را داشته و بخش‌های صنعت و معدن و خدمات به ترتیب ۵۱/۸ و ۱۳/۶ درصد رشد داشته‌اند، اما در سال ۱۳۹۹، بخش خدمات با رشد بیش از ۱۲۳ درصدی بیشترین افزایش در تسهیلات پرداختی را داشته و بخش‌های صنعت و معدن و بازرگانی به ترتیب با رشد ۹۰ و ۸۳ درصدی رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند.

نمودار ۵. تسهیلات پرداختی به بخش صنعت و معدن و بازرگانی و سهم آن از کل تسهیلات پرداختی به بخش‌های اقتصادی

مأخذ: همان.

• تسهیلات برنامه تولید و اشتغال (تبصره «۱۸» قوانین بودجه سالیانه)

طی سال‌های اخیر کمبود منابع مالی و دشواری تأمین مالی از بانک یکی از چالش‌های اصلی واحدهای تولیدی و فعالان بخش صنعت کشور بوده است. قانونگذار با هدف حمایت از بخش تولید و کمک به رفع این مشکل، منابع مالی مشخصی را در قالب تبصره «۱۸» ترکیب و برای اجرای برنامه‌های ایجاد اشتغال پایدار و رونق تولید در قوانین بودجه سنواتی مصوب کرد.

با توجه به بروز مشکلات در فرایند اجرای این تبصره در دستگاه‌های مجری و بانک‌ها و نیز تخصیص دیرهنگام منابع پیش‌بینی شده، اهداف این تبصره در سال ۱۳۹۷ محقق نشد؛ برای جبران کسری منابع این تبصره در اواخر سال ۱۳۹۷ براساس مصوبه شورای عالی هماهنگی اقتصادی، معادل ریالی برداشت یک میلیارد دلار از صندوق توسعه ملی برای این مهم با تأیید مقام معظم رهبری اختصاص یافت، اما با توجه به تأخیر در اجرا، عملاً این منبع برای اجرای برنامه‌های تولید و اشتغال تبصره «۱۸» قانون بودجه سال ۱۳۹۸ استفاده شده است. با نگاهی به گزارش عملکرد سازمان برنامه و بودجه تا آبان‌ماه ۱۳۹۹، ملاحظه می‌شود که عملاً تمامی برنامه‌های تولید و ایجاد اشتغال ذیل تبصره «۱۸» قوانین بودجه سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹ با یکدیگر ترکیب شده و منابع آنها نیز از دو محل یعنی یک میلیارد دلار تخصیصی صندوق توسعه ملی و اعتبارات بانکی معادل منابع صندوق تأمین شده است. به عبارت دیگر کل تسهیلات برنامه‌های تولید و اشتغال وزارت صنعت، معدن و تجارت در تبصره «۱۸» معادل ۲۰۱۲۹۹ میلیارد ریال از محل تسهیلات ریالی صندوق توسعه ملی و تسهیلات از محل منابع بانکی (هریک با سهم مساوی) و ۱۰۲۱۱ میلیارد ریال یارانه سود تسهیلات بوده که توسط سازمان برنامه و بودجه تأمین شده است. در جدول ۷ عملکرد پرداخت این تسهیلات از اسفندماه ۱۳۹۷ تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹ ارائه شده است.

جدول ۷. خلاصه عملکرد تجمعی پرداخت تسهیلات برنامه تولید و اشتغال

در بخش صنعت تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹ (میلیارد ریال)

پرداخت شده		منعده		برنامه‌ریزی شده		عنوان زیر برنامه
مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	
۱۱۳۷۱	۲۳۷	۲۵۱۷۰	۳۲۹	۴۰۲۱۸	۲۰۶۶	تسهیلات برنامه تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام
۴۶۰۱	۹۸	۸۳۹۳	۱۳۷	۷۰۴۳۵	۲۱۶۵	تسهیلات برنامه بازسازی و نوسازی
۴۸۹۸۹	۸۲۹	۷۳۶۸۷	۹۷۹	۹۰۶۴۶	-	تأمین سرمایه گردش واحدها
۶۴۹۶۰	۱۱۶۴	۱۰۷۲۵۰	۱۴۴۵	۲۰۱۲۹۹	۴۲۳۱	مجموع

مأخذ: برنامه‌های تولید و اشتغال گسترده و مولد سازمان برنامه و بودجه.

طبق آمار جدول ۷، تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹، از کل مبلغ ۲۰۱۲۹۹ میلیارد ریال اعتبارات پیش‌بینی شده با قدرالسهم یکسان منابع صندوق توسعه و اعتبارات بانکی برای اجرای برنامه‌های تولید و اشتغال سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹، مبلغ ۱۰۷۲۵۰ میلیارد ریال قرارداد منعقد گردیده که ۶۴۹۶۰ میلیارد ریال از آن پرداخت شده است (حدود ۳۲ درصد) و با فرض تحقق کامل قراردادهای منعقد شده تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹ حدود ۵۳ درصد منابع تخصیص داده شده است.

در مورد منابع در نظر گرفته شده برای یارانه نرخ سود و نیز کمک‌های فنی و اعتباری از محل بودجه عمومی، تنها ۴۱۷۷ میلیارد ریال از ۱۰۶۷۷ میلیارد ریال برنامه‌ریزی شده (تحقق ۳۹ درصدی)، تخصیص یافته است که براساس آخرین عملکرد دریافتی، میزان ۳۰۵۲ آن در قالب یارانه کاهش نرخ سود تسهیلات و ۱۳۲ میلیارد ریال در قالب کمک بلاعوض جذب شده است؛ عملکرد تخصیص این منابع در دو مرحله و به شرح زیر است:

- تخصیص مرحله اول به مبلغ ۲۱۳۵ میلیارد ریال مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۳
- تخصیص مرحله دوم به مبلغ ۲۰۴۲ میلیارد ریال مورخ ۱۳۹۸/۹/۹

همان‌طور که مشخص است با توجه به مشخص بودن ردیف بودجه‌ای یارانه نرخ سود برای سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، این منابع تا حدودی محقق شده است، اما به دلیل نامشخص بودن محل تأمین این یارانه برای سال ۱۳۹۹، تا آذرماه ۱۳۹۹، یارانه‌ای برای تسهیلات لحاظ نشده است. با توجه به اینکه پرداخت یارانه سود یکی از الزامات پرداخت تسهیلات ارزان قیمت به بخش تولید است، عملکرد دولت در این خصوص ضعیف ارزیابی می‌شود.

• تسهیلات رونق تولید

در سال ۱۳۹۹ در راستای طرح رونق تولید (وفق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی) به ۵۰۴۲ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه‌تمام با پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد جمعاً حدود ۱۶۶/۹ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده است که این امر می‌تواند تا حدودی مشکلات تأمین مالی طرح‌های این بنگاه‌ها را مرتفع کند.

۲-۲. بررسی عملکرد بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم در خصوص حمایت از صندوق‌های

ضمانتی و بیمه‌ای

طبق بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه، دولت مکلف است در راستای تقویت صادرات غیرنفتی و حمایت مؤثر از فعالیت صنایع کوچک و متوسط و دریایی کشور و توسعه فعالیت‌های معدنی، حمایت لازم را از صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، تحقیقات و توسعه صنایع الکترونیک، بیمه فعالیت‌های معدنی و صنایع دریایی طی سال‌های اجرای قانون برنامه به عمل

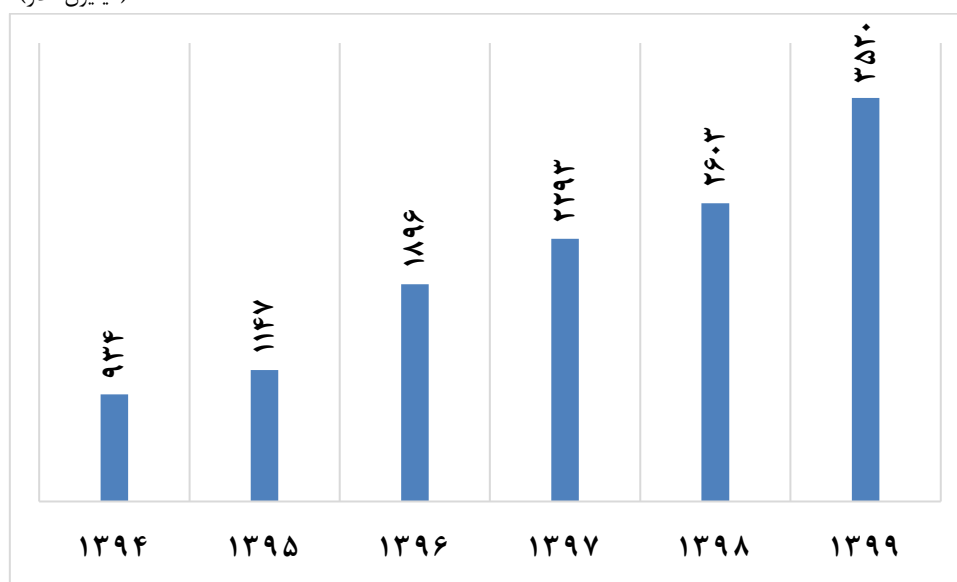
آورد. در ادامه عملکرد این حکم قانونی در خصوص حمایت از برخی از صندوق‌های مذکور ارائه شده است.

• صندوق ضمانت صادرات ایران

صندوق ضمانت صادرات به منظور امنیت مالی صادرکنندگان کشور، تشویق صادرکنندگان به توسعه فعالیت‌های صادراتی و ارائه پوشش‌های لازم در مقابل ریسک‌های سیاسی و تجاری ایجاد شده است. خدمات قابل ارائه این صندوق شامل صدور بیمه‌نامه، صدور ضمانتنامه، عقد قراردادهای اتکایی و ارائه تسهیلات است. در نمودار ۶، حجم عملکرد پوشش این صندوق طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۸ ارائه شده است.

نمودار ۶. حجم عملکرد پوشش صندوق ضمانت صادرات ایران از سال ۱۳۹۴ الی ۱۳۹۸.

(میلیون دلار)

مأخذ: همان.

همان‌طور که از نمودار ۶ مشخص است، پوشش‌های بیمه‌ای و تضمینی صندوق ضمانت صادرات کشور طی سال‌های اخیر روند افزایشی داشته است. این مهم به واسطه افزایش سرمایه این صندوق در دوره‌های مختلف امکانپذیر شده است؛ برای مثال طبق قانون بودجه سال ۱۳۹۹، صندوق افزایش سرمایه ۱۰۰ میلیون یورویی از محل صندوق توسعه ملی داشته است. لکن با وجود افزایش سرمایه این صندوق، مقدار آن بسیار محدود بوده و در قیاس با نیازهای فعلی این بخش ناچیز است که امکان ارائه خدمات مالی در سطوح بیشتر را سلب می‌کند. سرمایه تقریبی این صندوق ۲۶۵۰۰ میلیارد ریال و تعهدات جاری صندوق، حدود ۱۶ برابر سرمایه فعلی صندوق برآورد می‌شود.

۱. در گزارش عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت در سال ۱۳۹۹، عملکردی برای سال ۱۳۹۹ ارائه نشده است.

• صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران

این صندوق خدماتی از قبیل تضمین حداکثر ۷۰ درصد و در مناطق کمتر توسعه یافته تا ۸۵ درصد اصل و سود تسهیلات بانکی به صنایع، ضمانتنامه پرداخت سود و عوارض گمرکی و ترخیص موقت، ضمانت نامه ترانزیت کالا، ضمانتنامه شرکت در مناقصات و مزایده، ضمانتنامه حسن انجام کار، پذیرش ریسک اعتبار خریدار (LC ریالی) را ارائه می‌دهد. سرمایه اولیه این صندوق براساس قانون تأسیس، ۵۰۰ میلیارد ریال بوده و در سال ۱۳۹۴ طبق بند «ز» تبصره «۵» ماده واحده قانون بودجه سال ۱۳۹۴، به میزان ۷۴۲ میلیارد ریال، افزایش سرمایه داشته است. شایان ذکر است مبلغ ۱۰۰۰ میلیارد ریال از محل منابع تبصره (۱۸) قانون بودجه سال ۱۳۹۸، فقط بابت پوشش ضمانتنامه‌ای طرح ملی توسعه تولید پوشاک در مناطق روستایی به این صندوق واریز شده است. در جدول ۸، تعداد و ارزش ضمانتنامه‌های صادره و تمدیدی صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک طی سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۹ ارائه شده است.

جدول ۸. تعداد و مبلغ ضمانتنامه‌های صادره و تمدیدی صندوق سرمایه‌گذاری

صنایع کوچک طی سال‌های ۱۳۹۹-۱۳۹۴

شرح	۱۳۹۴	۱۳۹۵	۱۳۹۶	۱۳۹۷	۱۳۹۸	۱۳۹۹
تعداد ضمانتنامه (فقره)	۲۸۴	۴۷۰	۳۵۳	۲۹۳	۱۵۷	۱۴۰
مبلغ ضمانتنامه (میلیارد ریال)	۱۱۱۱/۴	۱۸۴۷/۳	۲۶۴۶/۹	۲۱۴۰/۳	۱۱۲۰/۵	۱۱۴۷

مأخذ: همان.

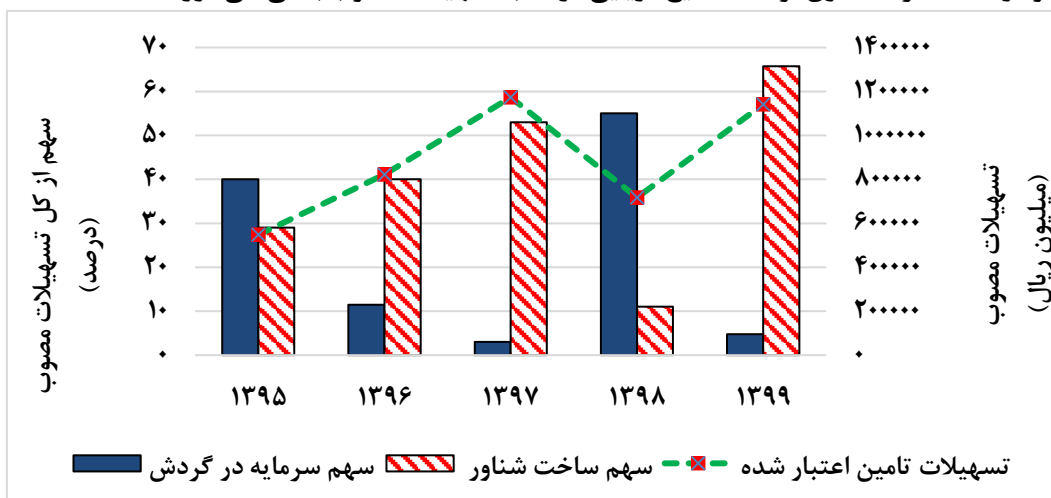
همان‌طور که از آمار جدول ۵ مشخص است، با وجود گذشت ۵ سال، ارزش اسمی ضمانتنامه‌های صادره و تمدیدی در سال ۱۳۹۹ نزدیک به ارزش این ضمانتنامه‌ها در سال ۱۳۹۴ و کمتر از نصف ارزش ضمانتنامه‌ها در سال ۱۳۹۶ است. با توجه به سهم ۹۰ درصدی صنایع کوچک و متوسط نسبت به تعداد کل صنایع کشور، افزایش سرمایه این صندوق برای عملکرد بهتر فعالیت‌های بیمه‌ای و ضمانتنامه‌ای آن ضروری است. همچنین درباره عملکرد این صندوق، می‌توان به مجموع وصول مطالبات از ابتدای تأسیس صندوق تا پایان سال ۱۳۹۹، به میزان ۷۶۸ میلیارد ریال در مقابل مبلغ ۱۴۲۱ میلیارد ریال خسارات پرداخت شده در همین بازه زمانی اشاره کرد که نسبت وصول مطالبات به خسارات پرداختی معادل ۵۴ درصدی را نتیجه می‌دهد که عملکرد بسیار نامطلوبی برای این صندوق محسوب می‌شود. بنابراین لازم است جهت اثربخشی سیاست افزایش سرمایه در قبال این صندوق - مشابه سایر صندوق‌های مورد بررسی - ابتدا عملکرد آن جهت صدور ضمانتنامه‌های مختلف، بهبود یابد. شایان ذکر است برخلاف سالیان گذشته، در رابطه با این صندوق، وصول مطالبات طی سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ از پرداخت خسارات در این سال‌ها پیشی گرفته است.

• صندوق توسعه صنایع دریایی

ایران با داشتن حدود ۵۸۰۰ کیلومتر خط ساحلی و سابقه حضور تاریخی در عرصه دریا، توانمندی‌های فنی و سرمایه غنی انسانی، می‌تواند اساس اقتدار اقتصادی، سیاسی و نظامی خود را بر پایه توسعه دریایی بنا کند. با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک، منابع غنی انرژی، نقش آفرینی به عنوان کریدور شمال- جنوب در منطقه جنوب غرب آسیا، دسترسی به آب‌های آزاد و اشتغال‌زایی بالا، صنایع دریایی می‌تواند به‌عنوان یکی از راهبردی‌ترین حوزه‌های صنعتی کشور موجبات رشد و توسعه اقتصاد کشور را فراهم سازد.

یکی از زیرساخت‌های اصلی قانونی حوزه صنایع دریایی، قانون توسعه و حمایت از صنایع دریایی مصوب ۱۳۸۷/۰۲/۱۵ است. در ماده (۱) این قانون، مقرر شده است صندوق توسعه صنایع دریایی برای مطالعه، تبیین، تنظیم و اعمال انواع حمایت از صنایع دریایی (ساخت، تولید، تعمیر و نگهداری انواع مختلف تجهیزات شناورهای سطحی، زیرسطحی، اثرسطحی و صنایع فراساحلی)، رفع مشکلات و عوامل بازدارنده با رعایت ملاحظات زیست‌محیطی، تأسیس شود. در ادامه عملکرد این صندوق طبق نمودار ۷ ارائه شده است.

نمودار ۷. عملکرد صندوق توسعه صنایع دریایی در قالب تسهیلات مصوب بانکی طی دوره ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹.

مأخذ: گزارش‌های سالیانه عملکرد وزارت صنعت، معدن و تجارت طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹.

همان‌گونه که در نمودار ۷ نشان داده شده علی‌رغم آنکه تسهیلات مصوب صندوق توسعه صنایع دریایی در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به ترتیب ۵۰ و ۴۳ درصد رشد داشته، اما در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۳۸ درصدی مواجه شده و رقم تسهیلات تأیید شده بانکی در این سال به حدود ۷۲ میلیارد تومان رسیده است که عملاً متناسب با شرایط تحریمی کشور و حمایت از ساخت داخل نیست. در سال ۱۳۹۹ مجدداً تسهیلات مصوب افزایش پیدا کرده و به بیش از ۱۱۴ میلیارد تومان رسیده است. اگرچه سهم سرمایه در گردش طی

سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ روند کاهشی داشته، اما در سال ۱۳۹۸ با افزایش ۵۰ درصدی نسبت به سال ۱۳۹۷ به سهم ۵۵ درصد از کل تسهیلات تأیید شده دست یافته است. این درحالی است که در سال ۱۳۹۹، سهم سرمایه در گردش از کل تسهیلات مصوب ۵ درصد بوده است. در مقابل سهم ساخت شناور از تسهیلات مصوب، علی‌رغم سیر افزایشی طی سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۷ به یکباره در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۴۰ درصدی به ۱۱ درصد رسیده که در سال ۱۳۹۹ به حدود ۶۶ درصد رشد کرده است.

ذکر این نکته حائز اهمیت است که طبق ماده (۱۰) قانون توسعه و حمایت از صنایع دریایی، کلیه حمایت‌های مندرج در این قانون از زمان تصویب به مدت ده سال پایدار خواهد بود، اما با گذشت سه سال از موعد مقرر (سال ۱۳۹۷)، هنوز لایحه‌ای جهت تمدید این زمان و یا تعیین حمایت‌های دولت از این حوزه، تقدیم مجلس نشده است. لذا ضروری است تقدیم لایحه اصلاح قانون توسعه و حمایت از صنایع دریایی با تأکید بر تقویت جایگاه و حمایت‌های صندوق توسعه صنایع دریایی در اولویت کار وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد.

پرواضح است که اثربخشی اتخاذ سیاست افزایش سرمایه صندوق‌ها منوط به ارزیابی دقیق عملکرد آنها در ارتباط با مواردی نظیر سود یا زیان ایجاد شده و یا میزان نکول اعتبارات صندوق‌ها در سالیان گذشته است که در مورد صندوق‌های بررسی شده در گزارش، اطلاعات صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در دسترس بود که عملکرد نامناسب نسبت وصول مطالبات به خسارات پرداختی ۵۴ درصدی را داشته است. لکن در مجموع با توجه به بررسی عملکرد بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم در خصوص حمایت از صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای، به‌رغم ارائه گزارش‌هایی از سوی صندوق‌های مورد بررسی با موضوع نیاز به افزایش سرمایه جهت پوشش افزایش چندبرابری تقاضا نسبت به سرمایه فعلی آنها، با وجود افزایش سرمایه برخی از صندوق‌ها، اقدام مؤثری متناسب با افزایش حجم فعالیت‌ها و با لحاظ نقش مهم این صندوق‌ها در توسعه مؤثر صادرات و تأمین امنیت مالی تولیدکنندگان و صادرکنندگان و پر کردن خلأ تحریم‌های بانکی، صورت نگرفته است.^۱

همچنین راجع به عملکرد دولت در زمینه تأمین مالی و ارائه تسهیلات به صنایع و معادن، با توجه به سهم متوسط ۲۹ درصدی صنایع و معادن از تسهیلات پرداختی بانک‌ها و مؤسسات طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، علی‌رغم تکلیف قانونی مبنی بر سهم ۴۰ درصدی بخش صنعت و معدن از تسهیلات پرداختی سالیانه طی زمان اجرای قانون برنامه ششم توسعه، همچنین سهم بالای تسهیلات پرداخت شده در قالب سرمایه در گردش جهت حفظ وضعیت فعلی صنایع، عملکرد دولت در این زمینه نامناسب ارزیابی می‌شود.

۱. گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۹۹.

۳. عملکرد صنعت پتروشیمی

پس از گذشت ۶ دهه از شروع فعالیت صنعت پتروشیمی در کشور و توسعه آن طی سال‌های گذشته، هم‌اکنون صنعت پتروشیمی کشور با تولید و صادرات انواع محصولات پتروشیمیایی و تأمین عمده ارز مورد نیاز کشور بدین واسطه، در کنار تأمین مواد اولیه مورد نیاز صنایع همچون خودروسازی، نساجی، ساختمان، لوازم‌خانگی و بسیاری از صنایع کوچک و متوسط، نقش بسیار مهمی در رشد و توسعه صنعت و اقتصاد کشور دارد. به‌منظور انجام بررسی‌های دقیق‌تر از روند توسعه و وضعیت فعلی این صنعت کشور، در ادامه شاخص‌هایی از حوزه تولید، سرمایه‌گذاری و فروش صنعت پتروشیمی طی سالیان اخیر آورده شده است.

۱-۳. وضعیت تولید و بازرگانی

میزان تولید انواع محصولات پتروشیمی و میزان و ارزش فروش آنها در سالیان فعالیت این صنعت، دو پارامتر مهم در بررسی وضعیت واحدهای فعال در صنعت پتروشیمی کشور و نحوه توسعه آنهاست؛ به‌طوری که یکی از شاخص‌های مطرح شده در قانون برنامه ششم توسعه کشور در رابطه با صنعت پتروشیمی، طبق جزء «۳» بند «الف» ماده (۴۴) این قانون، هدف قرار دادن میزان صد میلیون تنی ظرفیت تولید محصولات پتروشیمی تا انتهای اجرای این قانون برنامه است.

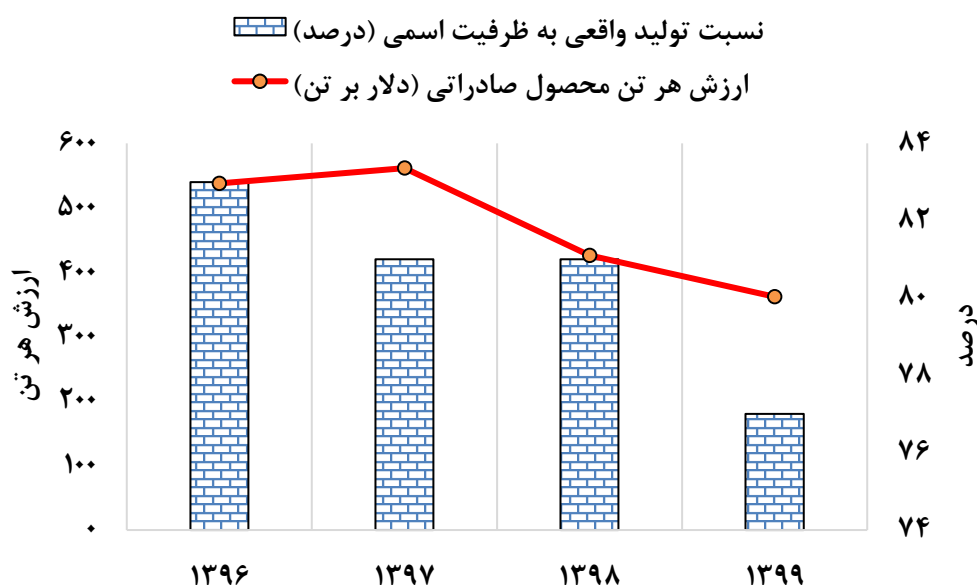
در حال حاضر ۶۳ مجتمع در صنعت پتروشیمی فعال هستند (۶۰ مجتمع تولیدی و ۳ مجتمع یوتیلیتی) و ۵۰ طرح نیز در قالب طرح‌های جهش دوم و سوم در حال پیگیری و ساخت است. جهش دوم صنعت پتروشیمی از سال ۱۳۹۲ آغاز شده و مشتمل بر ۴۳ طرح تا افق سال ۱۴۰۰ است که تا پایان سال ۱۳۹۹، تعداد ۲۸ طرح از طرح‌های این جهش با ظرفیت حدود ۱۱ میلیون تنی به بهره‌برداری رسیده است. با اجرای کامل طرح‌های باقیمانده جهش دوم، ظرفیت تولید و درآمد صنعت پتروشیمی به ترتیب از ۵۶ میلیون تن و ۱۱ میلیارد دلار در سال ۱۳۹۲ به ۱۰۰ میلیون تن و ۲۵ میلیارد دلار (بر مبنای قیمت‌های سال ۱۳۹۵) در سال ۱۴۰۰ خواهد رسید. همچنین در ادامه طرح‌های جهش دوم، ۳۵ طرح در قالب جهش سوم با ظرفیت تولید ۲۹ میلیون تن تا افق سال ۱۴۰۴ توسط شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران برنامه‌ریزی شده است که در صورت تحقق آن، ظرفیت تولید محصولات پتروشیمی کشور به ۱۳۰ میلیون تن در سال ۱۴۰۴ و با درآمد ۳۵ میلیارد دلاری (بر مبنای قیمت‌های سال ۱۳۹۵) خواهد رسید.

در کنار مشاهده ظرفیت اسمی تولید و درآمدزایی صنعت پتروشیمی کشور، بررسی میزان تولید واقعی و ارزش هر تن محصول قابل فروش اهمیت دوچندان دارد. همان‌طور که در نمودار ۸ آورده شده

است، طی سال‌های گذشته نسبت تولید واقعی مجتمع‌های پتروشیمی به ظرفیت اسمی آنها دارای روند کاهشی بوده و در بهترین حالت در سال ۱۳۹۶، مجموع مجتمع‌های پتروشیمی کشور با ۸۳ درصد ظرفیت اسمی دارای فعالیت بوده‌اند. طبق گزارش امور هماهنگی و کنترل تولید شرکت ملی صنایع پتروشیمی، عمده دلایل این اتفاق کمبود خوراک، اشکالات فرایندی و بروز اشکالات تعمیراتی است.

نمودار ۸. نسبت تولید واقعی به ظرفیت اسمی و ارزش هر تن محصول قابل فروش
صنعت پتروشیمی ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

مأخذ: گزارش‌های عملکرد دوازده‌ماهه صنعت پتروشیمی کشور، شرکت ملی صنایع پتروشیمی.

همچنین طبق نمودار ۸، ارزش هر تن محصول پتروشیمیایی صادراتی روند کاهشی داشته و از ارزش ۵۲۸ دلار هر تن از محصولات در سال ۱۳۹۶ (۷۷۳ دلار در هر تن در سال ۱۳۹۲)، به عدد ۳۶۲ دلار در سال ۱۳۹۹ یعنی به معادل ۷۰ درصد از ارزش سال ۱۳۹۶ (۴۷ درصد ارزش سال ۱۳۹۲) رسیده است؛ علت این اتفاق را می‌توان در ایجاد واحدهای جدید خوراک گازی در طول این سال‌ها و تولید محصولات با ارزش افزوده پایین دانست. این در حالی است که هر تن محصول پتروشیمی وارداتی به کشور ارزشی حدود ۱۶۰۰ دلار دارد. همچنین ارزش هر تن محصول پتروشیمیایی فروش داخلی -تولیدی مجتمع‌های پتروشیمی کشور- در سال ۱۳۹۹، معادل ۴۹۶ دلار در هر تن بوده است که علت تفاوت مقدار آن با ارزش محصولات پتروشیمی صادراتی، رشد صنایع تکمیلی پتروشیمی کشور و افزایش نیاز آنها به محصولات تولید شده در واحدهای میان‌دستی پتروشیمی با ارزش افزوده بالاست. لذا نیاز است تا با فراوری مجدد محصولات تولید شده در مجتمع‌های خوراک گازی، در طول زنجیره ارزش این مواد پیشروی و محصولاتی با ارزش افزوده بالاتر تولید کرده و به فروش رساند.

۲-۳. ترکیب سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی

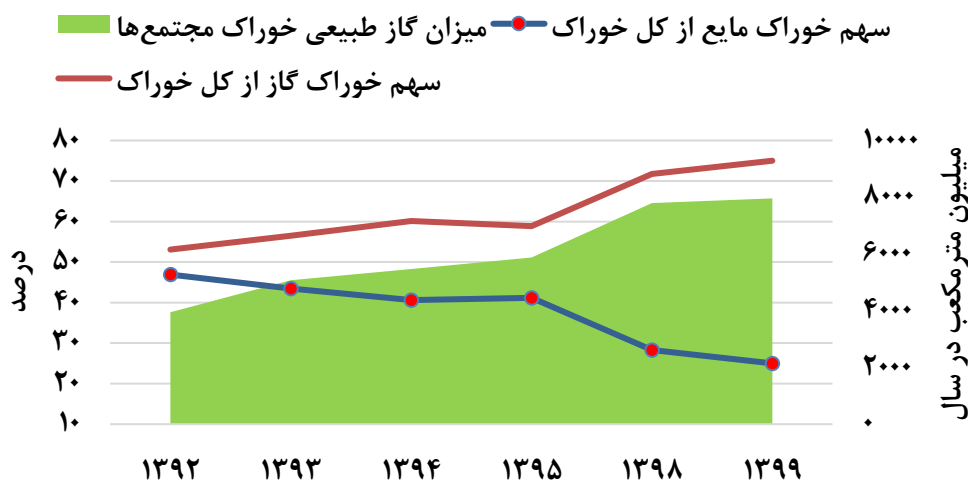
تنوع خوراک در صنعت پتروشیمی زمینه‌ساز تولید دامنه گسترده‌ای از محصولات خواهد بود، اما ترکیب سبد خوراک و سهم هریک از خوراک‌های مایع و گازی است که موجب شکل‌گیری نهایی ترکیب انواع محصولات پتروشیمیایی می‌شود. با یک نگاه کلی به زنجیره ارزش محصولات حاصل از نفت و گاز مشخص می‌شود که زنجیره ارزش محصولات تولید شده از خوراک مایع چه به صورت عرضی و چه طولی بسیار گسترده‌تر از زنجیره ارزش محصولات تولیدی از خوراک گاز بوده و لذا غلبه سهم خوراک‌های مایع در سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی مطلوب خواهد بود. طبق نمودار ۹ که نمایانگر ترکیب سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی ایران در سالیان اخیر است، کاهش سهم خوراک مایع و افزایش سهم خوراک گازی از کل خوراک مشهود است و دلیل آن، افزایش مقدار خوراک گازی - که روند افزایشی مصرف گاز طبیعی خوراک به‌عنوان عمده خوراک گازی در نمودار ۹ آورده شده است - و عدم افزایش مقدار خوراک مایع مجتمع‌هاست.

بنابراین افزایش واگرایی روند سهم دو گروه خوراک مایع و گاز در سالیان اخیر مطلوب نبوده و نیاز است سهم خوراک مایع نیز از سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی کشور افزایش یابد تا محصولات با تنوع بیشتر و ارزش‌افزوده بالاتر حاصل شود. البته طبق برنامه‌های اعلام شده شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران^۱، با اجرایی شدن طرح‌های راهبردی جهش سوم، سهم محصولات میان‌دستی و پایین‌دستی - عمدتاً پلیمری - از محصولات پتروشیمی تولید شده، به‌واسطه افزایش سهم خوراک مایع در سبد خوراک مجتمع‌ها، بیشتر خواهد شد.

۱. نقشه راه توسعه صنعت پتروشیمی تا افق ۱۴۰۶، شرکت ملی صنایع پتروشیمی ایران ۱۳۹۹.

نمودار ۹. تغییرات ترکیب سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی ایران طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۹

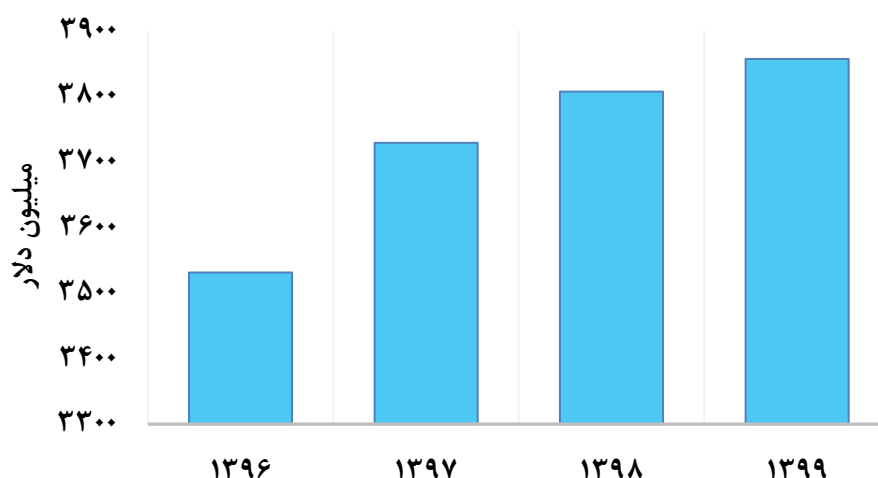

مآخذ: ترازنامه‌های هیدروکربوری کشور، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی و گزارش‌های عملکرد دوازده‌ماهه صنعت پتروشیمی کشور، شرکت ملی صنایع پتروشیمی.

۳-۳. وضعیت سرمایه‌گذاری و اشتغال

تا انتهای سال ۱۳۹۹ به‌منظور تحقق ۸۳/۵ میلیون تن ظرفیت اسمی تولید در صنعت پتروشیمی، جمعاً ۷۹ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری شده (نمودار ۱۰) که حدود ۱۵ میلیارد دلار از این مقدار سرمایه‌گذاری در دولت دوازدهم تا سال ۱۳۹۹ انجام شده است، به‌طوری که با افزایش ۳۰ درصدی تولید از میزان تولید ۶۴ میلیون تنی در سال ۱۳۹۶ همراه بوده است. میزان سرمایه‌گذاری انجام شده در صنعت پتروشیمی برای تحقق جهش دوم حدود ۸/۵ میلیارد دلار و برای تحقق جهش سوم ۲۰ میلیارد دلار برآورد می‌شود. در جدول ۹ میزان کل سرمایه‌گذاری، سرمایه‌گذاری انجام شده و میزان سرمایه مورد نیاز برای تکمیل طرح‌ها ارائه شده است.

نمودار ۱۰. سرمایه‌گذاری انجام شده در صنعت پتروشیمی ایران طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹

مأخذ: گزارش‌های عملکرد دوازده‌ماهه صنعت پتروشیمی کشور، شرکت ملی صنایع پتروشیمی.

در حال حاضر در ۶۳ مجتمع فعال پتروشیمی کشور، ۷۹ هزار نفر به‌طور مستقیم فعالیت داشته و با بهره‌برداری از طرح‌های موجود نیز تعداد ۲۸ هزار شغل مستقیم به شاغلان صنعت پتروشیمی کشور اضافه می‌گردد.^۱ همچنین میزان اشتغال مستقیم ایجاد شده در صنایع پایین‌دست پتروشیمی کشور، ۹۲۰ هزار نفر برآورد می‌شود. در واقع صنعت پتروشیمی خود صنعت اشتغال‌زایی محسوب نمی‌شود و هزینه ایجاد اشتغال در این صنعت نیز به نسبت سایر صنایع بالاتر است، لکن صنعت پتروشیمی همانند سایر صنایع بزرگ، با کمک به توسعه سایر صنایع با تأمین مواد اولیه آنها، سبب توسعه صنعت کشور و ایجاد اشتغال غیرمستقیم قابل توجهی می‌گردد.

جدول ۹. میزان سرمایه‌گذاری انجام شده و مورد نیاز در صنعت پتروشیمی تا پایان سال ۱۴۰۴.

سال ۱۴۰۴ سال تحقق جهش سوم	سال ۱۴۰۰ سال تحقق جهش دوم	سال ۱۳۹۹
برآورد کل سرمایه‌گذاری		حجم سرمایه‌گذاری
۲۰ میلیارد دلار	۸/۵ میلیارد دلار	۶۷ میلیارد دلار
هزینه انجام شده		
۵/۶ میلیارد دلار	۶/۳ میلیارد دلار	
سرمایه مورد نیاز برای تکمیل		
۱۴/۴ میلیارد دلار	۲/۲ میلیارد دلار	

مأخذ: کتاب سال صنعت پتروشیمی ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی، ۱۳۹۹.

۱. کتاب سال صنعت پتروشیمی ایران، شرکت ملی صنایع پتروشیمی، ۱۳۹۹.

توجه به این نکته حائز اهمیت است که در صنایع پایین دست نفت و گاز، با پیشروی در زنجیره ارزش محصولات و با نزدیک شدن به محصولات نهایی، ضمن کاهش میزان سرمایه گذاری لازم در هر بخش، میزان اشتغال زایی افزایش می یابد. بنابراین هرچه زنجیره ارزش یک شاخه از محصولات بالادستی و میان دستی پتروشیمی طولانی تر باشد، اشتغال زایی بسیار بالاتری را نیز ایجاد می کند. با توجه به توسعه صنعت پتروشیمی کشور با تمرکز بر مجتمع های خوراک گازی و با توجه به کوتاه بودن زنجیره ارزش محصولات و لحاظ محدودیت ذاتی در لایه پتروشیمی های بالادستی آن، میزان اشتغال زایی پایین بوده و برای ایجاد اشتغال، نسبت به زنجیره ارزش محصولات تولیدی از خوراک مایع، نیاز به سرمایه گذاری بیشتری است.

۳-۴. وضعیت پژوهش و فناوری

دستیابی به جایگاه اول منطقه از لحاظ فناوری نفت، گاز و پتروشیمی در افق ۱۴۰۴ سند چشم انداز صنعت نفت دیده شده است. در صنعت پتروشیمی تا سال ۱۳۹۹ مجموعاً ۲۸۶ دانش فنی از ۱۱۷ صاحب دانش فنی دریافت شده که نشان از تنوع بسیار بالای این صنعت و وابستگی مستقیم آن به فناوری است؛ این در حالی است که ۷۲ درصد از فناوری های اخذ شده متعلق به کشورهای اروپایی است. شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی به عنوان یک نهاد دولتی تحقیق و توسعه و زیرمجموعه شرکت ملی صنایع پتروشیمی از بدو تأسیس تاکنون در راستای بومی سازی و تولید دانش فنی فرایندها و محصولات پتروشیمی، کاتالیست ها، مواد شیمیایی و افزودنی ها، پژوهش های نوین مرتبط با صنعت پتروشیمی کشور و همچنین بهینه سازی و رفع مشکلات واحدهای تولیدی پتروشیمی فعالیت هایی انجام داده است.

تاکنون تعداد ۲۴ فناوری شامل تولید انواع کاتالیست ها و تولید محصولات پتروشیمیایی و فرایندهای آنها توسط این شرکت بومی سازی شده است؛ برای مثال راجع به تولید انواع کاتالیست، از ۸۵ نوع کاتالیست مهم در صنعت پتروشیمی ایران با ارزش بازار ۲۷۵ میلیون دلاری، هم اکنون ۲۰ نوع کاتالیست به ارزش بازار ۱۲۳ میلیون دلار داخلی سازی و صنعتی شده است. همچنین ۱۶ نوع کاتالیست به ارزش بازار ۷۰ میلیون دلار در سال ۱۴۰۰ داخلی سازی خواهد شد و ۴۹ نوع کاتالیست به ارزش ۷۷ میلیون دلار نیز در مرحله تحقیق و توسعه قرار دارند که عملکرد مطلوبی در این حوزه تلقی می شود. مضاف بر ارقام بیان شده، آنچه که در مورد پژوهش و فناوری در صنعت پتروشیمی اهمیت دارد، بررسی میزان اقبال به این حوزه است که یک شاخص برای ارزیابی آن، بررسی میزان سرمایه گذاری در این حوزه و یا به عبارت دیگر تأمین مالی پروژه های پژوهش محور است. تأمین مالی پروژه های پژوهش محور از موارد بیان شده در قوانین متعدد است که از مهم ترین آنها می توان به بند «ث» ماده

(۴۸) قانون برنامه ششم توسعه اشاره کرد که طبق این بند از قانون باید یک درصد (۱٪) از اعتبارات طرح‌های توسعه‌ای سالیانه شرکت‌های تابعه وزارت نفت به منظور افزایش و ارتقای توان علمی، فناوری و نوآوری در صنعت نفت، جهت ایجاد ظرفیت جذب، توسعه فناوری‌های اولویت‌دار نفت، گاز و پتروشیمی و انرژی‌های تجدیدپذیر و به کارگیری آنها در صنایع مرتبط و ارتقای فناوری‌های موجود و بومی‌سازی آنها، استفاده شود.

از آنجا که در اکثر موارد تحقیقات تولید مواد و کاتالیست و یا فرایندهای تولید مواد پتروشیمیایی در ایران برای اولین بار انجام می‌شود، لذا نیاز به حمایت از این حوزه توسط حاکمیت و دولت است. در جدول ۱۰، بودجه شرکت پژوهش و فناوری و میزان تحقق آن، به عنوان متولی اصلی حوزه پژوهش و فناوری پتروشیمی آورده شده است؛ طبق این جدول، بودجه جاری این شرکت در طول سالیان اخیر به میزان قابل قبولی محقق شده است، لکن بودجه سرمایه‌ای این شرکت علاوه بر رقم بسیار پایین در نظر گرفته شده برای چنین برنامه‌هایی، به میزان کمی نیز محقق شده است. لذا با وجود آن که تحولاتی در سال ۱۳۹۹ در جهت رونق پژوهش و فناوری در صنعت پتروشیمی و استفاده از توان داخلی رخ داده است، لکن با توجه به سرمایه‌گذاری بسیار پایین در این حوزه در سال‌های اخیر، عملکرد دولت در تأمین مالی پروژه‌های پژوهشی در صنعت پتروشیمی نامطلوب بوده است.

جدول ۱۰. میزان اعتبار و عملکرد شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۸

(میلیون ریال)

سال	بودجه سرمایه‌ای	عملکرد سرمایه‌ای	درصد تحقق	بودجه جاری	عملکرد جاری	درصد تحقق
۱۳۹۲	۳۶۵۴۵۲	۱۹۵۵۰۶	۵۳.۵	۴۳۹۲۰.۸	۵۰۸۳۲۷	۱۱۵.۷
۱۳۹۳	۱۷۴۰۹۸	۱۷۳۴۱۰	۹۹.۶	۶۰۵۷۴۰	۶۱۴۲۱۶	۱۰۱.۴
۱۳۹۴	۱۵۶۳۳۶	۱۳۳۸۷۰	۸۵.۶	۷۱۵۱۸۰	۶۹۶۰۹۶	۹۷.۳
۱۳۹۵	۱۷۵۸۳۶۵	۱۹۵۵۶۳	۱۱.۱	۷۹۸۷۱۳	۷۵۷۵۶۰	۹۴.۸
۱۳۹۶	۲۱۹۳۱۲۶	۵۹۸۷۰	۲.۷	۱۲۹۱۹۹۳	۹۸۳۵۵۰	۷۶.۱
۱۳۹۷	۵۸۵۲۵۰	۶۸۰۱۸	۱۱.۶	۱۴۲۳۹۳۸	۱۰۰۹۱۵۰	۷۰.۹
۱۳۹۸	۵۴۰۸۸۹	۱۹۶۳۹۳	۳۶.۳	۱۴۲۶۳۲۱	۱۴۲۵۱۱۲	۹۹.۹

مأخذ: گزارش‌های عملکرد دوازده‌ماهه صنعت پتروشیمی کشور، شرکت ملی صنایع پتروشیمی.

۳-۵. جایگاه صنعت پتروشیمی در منطقه و جهان

با توجه به قرارگیری ایران در منطقه‌ای با ذخایر عظیم هیدروکربوری، جهت رقابت با کشورهای همسایه با امکان دسترسی آنها به این منابع فسیلی و وجود رشد صنعت نفت و گاز به‌ویژه صنایع پایین‌دستی در

این کشورها، نیاز است تا توسعه صنعت نفت و گاز و به‌طور ویژه صنعت پتروشیمی کشور که مورد بررسی گزارش حاضر است، به‌طور هدفمند و پیوسته صورت گیرد. به این امر در قوانین بالادستی کشور نیز توجه شده است.

دستیابی به مقام اول منطقه از جهت ارزش تولید مواد و کالاهای پتروشیمی و کسب سهم ۶/۲ و ۳۴ درصدی، به‌ترتیب از تولیدات محصولات پتروشیمی جهان و منطقه برای صنعت پتروشیمی هدفگذاری شده است. سهم ایران از تولیدات محصولات عمده پتروشیمی جهان از ۲/۵ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۳ درصد تا پایان سال ۱۳۹۹ رسیده است. همچنین سهم کشورمان از تولیدات محصولات عمده پتروشیمی منطقه در سال ۱۳۹۶ برابر ۲۳/۵ درصد بوده است که این عدد تا پایان سال ۱۳۹۹، به ۲۷ درصد افزایش یافته است. صنعت پتروشیمی ایران با ۳۰ میلیون تن ظرفیت تولید محصولات پایه پتروشیمی^۱، در منطقه بعد از کشور عربستان (با ۴۴ میلیون تن ظرفیت تولید محصولات پایه) در رتبه دوم قرار دارد.

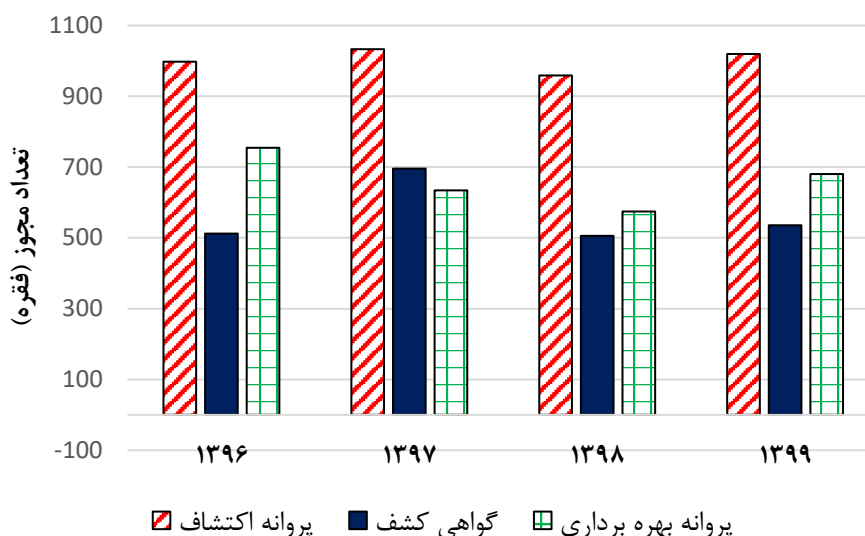
۴. عملکرد بخش معدن و صنایع معدنی

۴-۱. اکتشاف و بهره‌برداری از معادن

بخش معدن و صنایع معدنی شامل حوزه اکتشاف و بهره‌برداری از معادن، فراوری مواد معدنی و تولید محصولات با ارزش‌افزوده بالا (صنایع معدنی) است. عمده آمار مربوط به سهم صنایع معدنی در اقتصاد و تولید کشور در مجموعه آمارهای ارائه شده در بخش‌های قبل آمده است. در این بخش آمار مربوط به بخش معدن کشور ارائه شده است. نمودار ۱۱ تعداد مجوزهای معدنی صادر شده در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ را نشان داده است.

۱. محصولات پایه پتروشیمی شامل متانول، آمونیاک، الفین‌ها (اتیلن، پروپیلن و بوتادین) و آروماتیک‌ها (بنزن، تولوئن و زایلن‌ها).

نمودار ۱۱. تعداد مجوزهای صادر شده در بخش معدن کشور طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

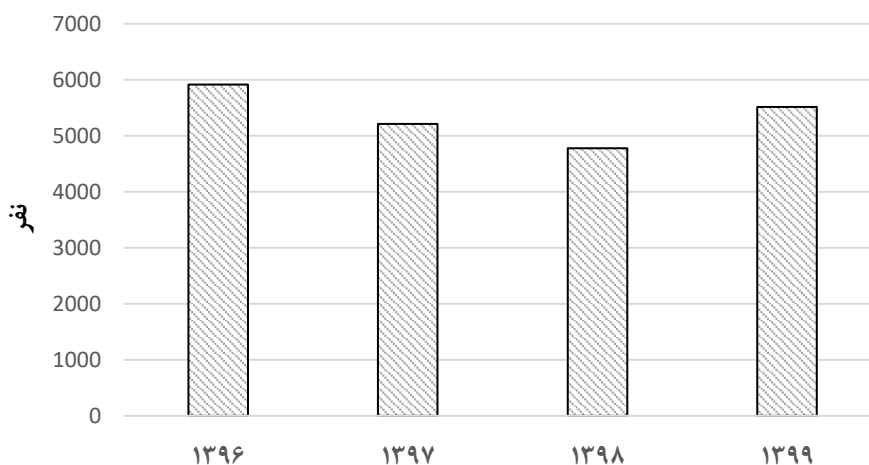

مأخذ: گزارش‌های عملکرد سالیانه وزارت صنعت، معدن و تجارت.

همان‌طور که از نمودار ۱۱ مشخص است، روند صدور پروانه بهره‌برداری معادن در سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ روندی نزولی داشته است به طوری که از میزان بیش از ۷۵۰ فقره پروانه بهره‌برداری صادر شده در سال ۱۳۹۶، صدور پروانه بهره‌برداری به کمتر از ۵۸۰ فقره در سال ۱۳۹۸ رسیده است. اما در سال ۱۳۹۹ با رشد همراه بوده و ۶۸۰ فقره مجوز صادر شده است. با در نظر گرفتن آمار صدور پروانه‌های اکتشاف و گواهی کشف در سال‌های اخیر مشخص می‌شود که فضای فعالیت‌های معدنی کشور فضای پویا و فعالی نبوده و تعداد زیادی از پروانه‌های اکتشاف و گواهی کشف صادر شده هنوز به مرحله پروانه بهره‌برداری و در واقع ایجاد ارزش افزوده از محل فعالیت‌های معدنی نرسیده است. عدم اجرای قانون معادن در خصوص ابطال مجوزهای معدنی موجب شده است تا معادن کشور در اختیار برخی نهادهای دولتی، شبه‌دولتی و بخش خصوصی قرار گرفته و محبوس شود و فعالیت اقتصادی غیرمولد جایگزین فعالیت‌های مولد اقتصادی در راستای رونق تولید در کشور شود. بررسی آمار اشتغال مجوزهای صادر شده در سال‌های مورد بحث مؤید همین مسئله است. برای مثال در سال ۱۳۹۹ بیش از ۶۸۰ پروانه بهره‌برداری، ۵۳۶ گواهی کشف و ۱۰۲۰ پروانه اکتشاف در کشور صادر شده که میزان اشتغال کل مجوزهای صادره در کشور حدود ۵۵۱۶ نفر بوده است (نمودار ۱۲). این نشان‌دهنده غیرفعال بودن یا نیمه‌فعال بودن اکثر محدوده‌های اکتشافی و معدن کشور است.

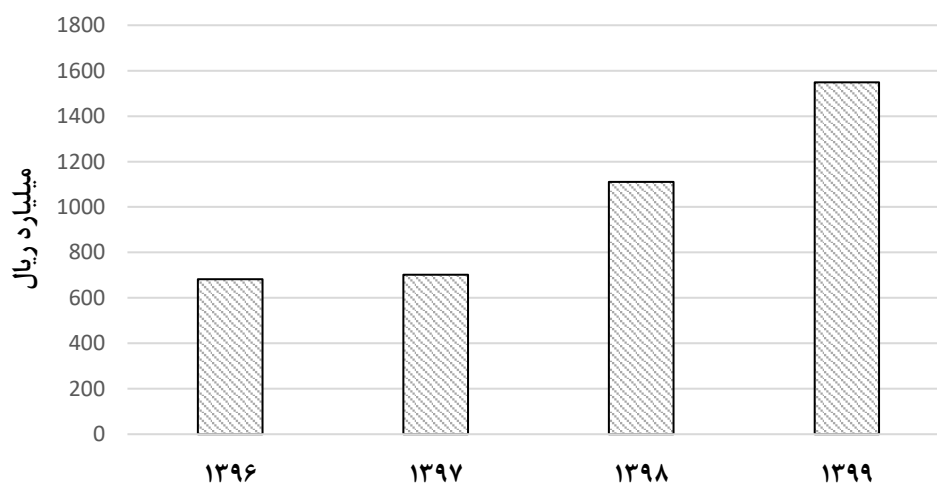
نمودار ۱۲. میزان اشتغال حاصل از مجوزهای معدنی صادر شده طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

مأخذ: همان.

سرمایه‌گذاری‌های انجام شده برای مجوزهای معدنی صادر شده در کشور سالیانه به‌طور متوسط ۱۰۰ میلیارد تومان بوده است که در مقایسه با سرمایه‌گذاری‌های انجام شده برای اکتشاف در کشورهای معدن خیز دنیا رقمی ناچیز به‌شمار می‌رود (نمودار ۱۳).

نمودار ۱۳. سرمایه‌گذاری انجام شده برای مجوزهای معدنی صادره طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

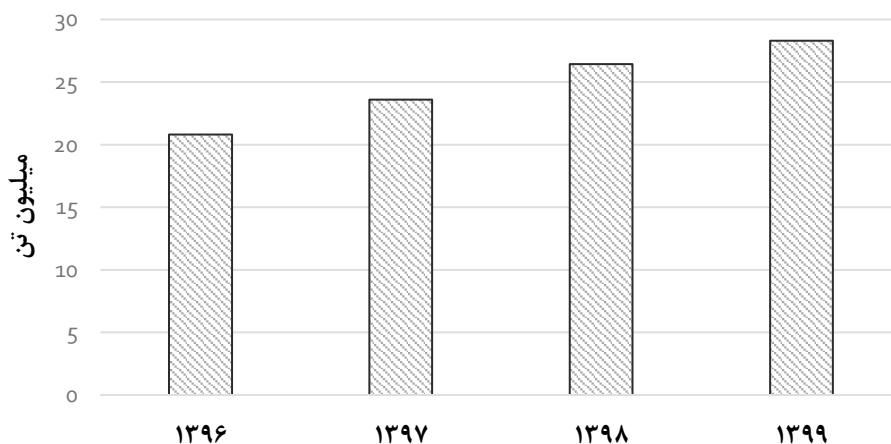
مأخذ: همان.

۲-۴. وضعیت تولید و تجارت

در این بخش آمار عملکرد تولید برخی از مواد و محصولات معدنی شامل تولید فولاد خام، محصولات فولادی، شمش آلومینیوم، کاتد مس، کنسانتره زغال سنگ و سیمان در سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹ بیان

شده است. در میان زنجیره‌های ارزش محصولات معدنی و فلزی، زنجیره سیمان و فولاد بیشترین نرخ رشد تولید را در سال‌های اخیر به خود اختصاص داده‌اند. نمودارهای ۱۳ تا ۱۸ وضعیت تولید محصولات عمده معدن و صنایع معدنی در سال‌های اخیر را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۴. روند تولید شمش فولاد طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

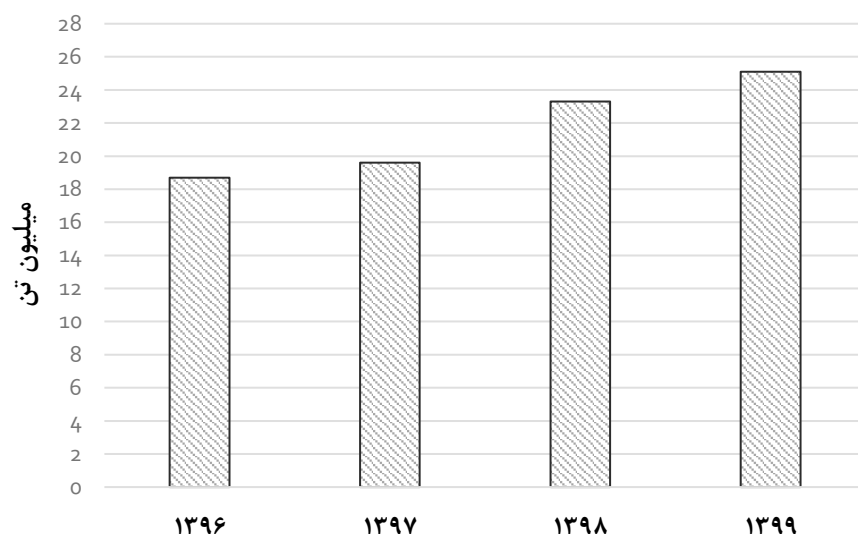

مأخذ: همان.

براساس آخرین برآوردهای انجام شده در سال ۱۳۹۹، میزان تولید شمش فولاد کشور در این سال از ۲۸ میلیون تن عبور کرده است (نمودار ۱۳). فولاد مبارکه اصفهان، ذوب آهن اصفهان و فولاد خوزستان تولیدکنندگان عمده شمش فولاد در کشور هستند که در مجموع حدود ۶۰ درصد تولید کشور را به خود اختصاص داده‌اند. ظرفیت اسمی تولید شمش فولاد در کشور در سال ۱۳۹۹ حدود ۳۷ میلیون تن است. محصولات فولادی به دو دسته محصولات طویل و تخت فولادی تقسیم‌بندی می‌شوند. ظرفیت‌های ایجاد شده برای تولید محصولات تخت و طویل فولادی براساس آخرین آمار طرح جامع فولاد کشور در سال ۱۳۹۸ به ترتیب ۱۱/۶ و ۳۲/۷ میلیون تن است (نمودار ۱۵).

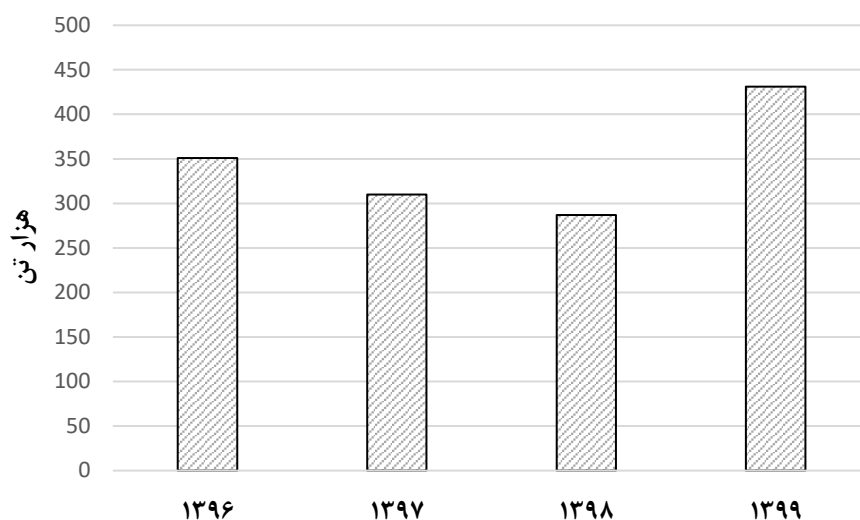
نمودار ۱۵. روند تولید محصولات فولادی (طویل و تخت) در کشور طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹.

مأخذ: همان.

مقایسه ظرفیت‌های ایجاد شده برای تولید محصولات فولادی با میزان تولید واقعی در سال‌های اخیر نشان می‌دهد که عدم توازن در این زنجیره موجب تولید با حدود ۴۵ درصد ظرفیت اسمی در واحدهای تولیدکننده محصولات فولادی شده است. از جمله دلایل این مسئله می‌توان به صدور مجوزهای بی‌رویه به‌ویژه در حوزه محصولات طولی، کاهش تقاضای داخلی به دلیل رکود در صنعت ساختمان و محدود بودن ظرفیت‌های صادراتی این محصولات اشاره کرد. شایان ذکر است که این مسئله در خصوص انواع ورق‌های فولادی اندکی متفاوت است، به طوری که در حال حاضر تقاضای داخلی برای انواع ورق‌های گرم، سرد و پوشش‌دار فولادی بالا بوده و میزان تولید کشور کفاف نیاز داخل را نمی‌دهد. در حوزه تولید شمش آلومینیم، به دلیل برخی چالش‌های ایجاد شده در زمینه واگذاری واحد تولید آلومینیم المهدی و هرمزال به بخش خصوصی و همچنین برخی مشکلات مربوط به تأمین مواد اولیه (پودر آلومینا) به دلیل شرایط تحریمی، میزان تولید شمش آلومینیم در سال‌های گذشته روندی نزولی داشته است. با اصلاح روند واگذاری آلومینیم المهدی و هرمزال و انتقال مدیریت این واحدها به شرکت مپنا و همچنین بهره‌برداری از واحد تولید آلومینیم جاجرم و سالکو تولید شمش آلومینیم در سال ۱۳۹۹ با رشد ۹۰ درصدی همراه بوده است (نمودار ۱۶).

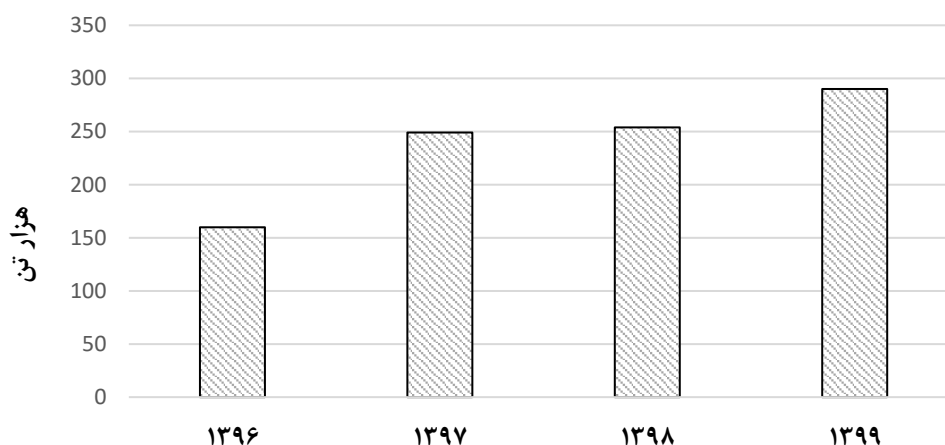
نمودار ۱۶. روند تولید شمش آلومینیم در کشور طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹.

مأخذ: همان.

با توجه به اصلاح فرایندهای تولید مس کاتد در شرکت ملی صنایع مس ایران و روند اکتشافات تفصیلی انجام شده در این شرکت برای توسعه ذخایر معدنی مس، میزان تولید مس کاتد کشور در سال‌های اخیر روند رو به رشدی را تجربه کرده است (نمودار ۱۷).

نمودار ۱۷. روند تولید کاتد مس در کشور طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹.

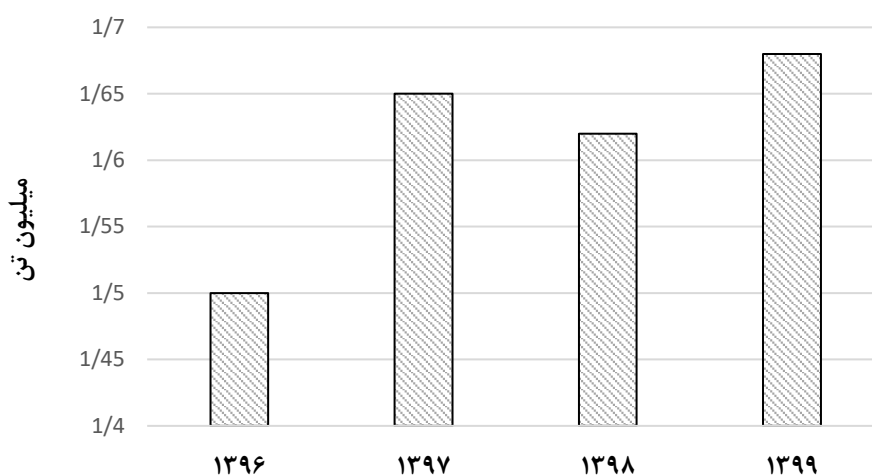
مأخذ: همان.

معادن زغال‌سنگ کشور به‌دلیل برخی مشکلات و چالش‌های ساختاری مانند فرمول تعیین قیمت زغال‌سنگ، عدم تحقق بدهی‌های ذوب آهن اصفهان به معادن، وجود برخی ناخالصی‌ها در ترکیب

شیمیایی زغال سنگ ایران، چالش در تأمین ارز برای واردات تجهیزات و ماشین‌آلات معادن زیرزمینی و... همواره با فراز و نشیب‌هایی در زمینه تولید این محصول مواجه بوده است. همچنین به دلیل عدم اصلاح ترکیب شیمیایی و ارتقای کیفیت زغال داخلی، امکان صادرات این محصول به سایر کشورها فراهم نبوده و ذوب آهن اصفهان مشتری انحصاری تولیدکنندگان داخلی است. همین مسئله موجب شده است تا میزان تولید این محصول در کشور روند ثابتی را در سال‌های اخیر طی کند (نمودار ۱۸).

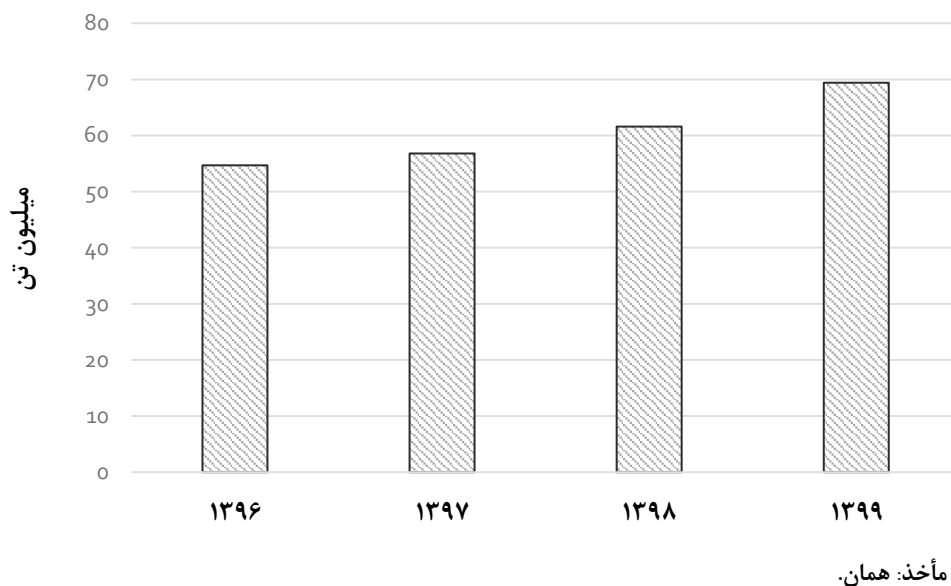
نمودار ۱۸. روند تولید کنسانتره زغال سنگ طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹

مأخذ: همان.

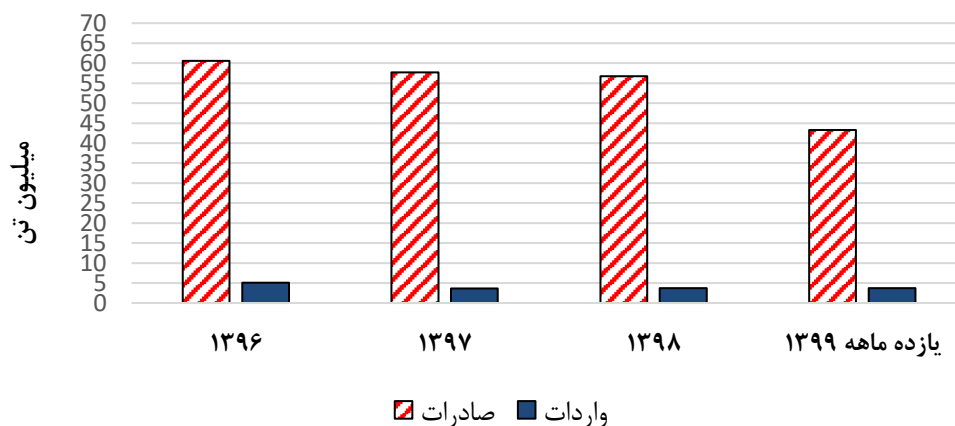
میزان تولید سیمان و کلینکر در سال‌های اخیر روند رو به رشدی داشته و علاوه بر تأمین نیاز داخلی امکان صادرات این محصولات به ویژه به کشورهای منطقه (عراق و افغانستان) و کشورهای جنوب شرق آسیا فراهم شده است (نمودار ۱۸). چالش‌های ساختاری عمده در صنعت سیمان از جمله تهدیدهای آینده این صنعت در کشور است. از جمله این موارد می‌توان به سرکوب قیمت سیمان، نقش پررنگ واسطه‌ها در عرضه سیمان به بازار، صدور مجوزهای متعدد برای احداث واحدهای تولید سیمان در کشور و تولید مازاد بر نیاز داخل، عدم اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در این صنعت و ایجاد رقابت منفی میان تولیدکنندگان و قدیمی و فرسوده بودن کارخانه‌های سیمان کشور اشاره کرد. در ابتدای سال ۱۴۰۰ با عرضه سیمان در بورس کالا، کشف قیمت سیمان بر مبنای مکانیسم‌های عرضه و تقاضای بازار انجام شد و انتظار می‌رود با تداوم این روند و ایفای نقش تنظیم‌گری دولت، بخشی از مشکلات ساختاری این صنعت که ریشه در نظام قیمتگذاری دستوری داشت، حل شود.

نمودار ۱۹. روند تولید سیمان طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹

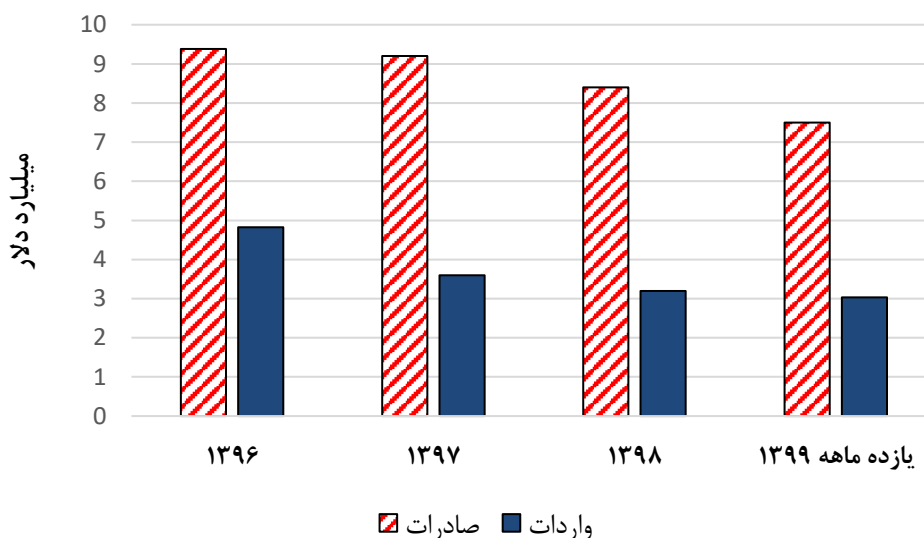
نمودارهای ۱۹ و ۲۰، وزن و ارزش صادرات و واردات محصولات معدن و صنایع معدنی را در سال‌های اخیر نشان می‌دهد. روند تجارت محصولات معدن و صنایع معدنی در سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۸ روند نسبتاً ثابتی را طی کرده است. شرایط خاص سال ۱۳۹۹ به دلیل شیوع بیماری کرونا، تشدید تحریم‌ها و همچنین محدودیت‌های ایجاد شده توسط دولت برای تنظیم بازار داخل موجب کاهش قابل توجه تناژ و ارزش صادرات محصولات شده است.

نمودار ۲۰. روند وضعیت تجارت خارجی (وزنی) در بخش معدن و صنایع معدنی طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹

نمودار ۲۱. روند وضعیت تجارت خارجی (ارزشی) در بخش معدن و صنایع معدنی
طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹

مأخذ: همان.

- نکات ذیل در خصوص تجارت خارجی بخش معدن و صنایع معدنی ایران قابل ذکر است:
- بخش معدن و صنایع معدنی با صادرات به‌طور متوسط ۹ میلیارد دلاری در سال، حدود ۲۲ درصد ارزش صادرات غیرنفتی کشور را به‌خود اختصاص داده است.
 - عمده صادرات در این بخش مربوط به دو زنجیره ارزش فولاد و مس است.
 - روند نسبتاً ثابت واردات در بخش معادن و صنایع معدنی نشان می‌دهد که تلاش قابل توجهی برای تولید داخلی نیازهای وارداتی این حوزه انجام نشده است.
 - شرایط تحریم، محدودیت‌های ایجاد شده توسط دولت برای تنظیم بازار داخلی و همچنین شرایط جدید ناشی از شیوع بیماری کرونا موجب شده است تا روند صادرات محصولات معدن و صنایع معدنی در سال‌های اخیر روندی نزولی باشد.
 - تلاش جدی از سوی دولت برای تقویت دیپلماسی اقتصادی به‌ویژه در کشورهای منطقه با هدف توسعه تجارت محصولات معدن و صنایع معدنی انجام نشده است و بازار کشورهای منطقه ممکن است توسط رقبای ایران در اختیار قرار گیرند.
 - سیاست‌های تجاری ایران در بخش معدن و صنایع معدنی سیاست‌های منسجم و کارشناسی شده نبوده و این مسئله تداوم تجارت خارجی محصولات معدن و صنایع معدنی را با چالش روبه‌رو خواهد کرد.

- صادرات محصولات معدنی و صنایع معدنی در سال‌های اخیر از صادرات مواد خام و نیمه‌خام معدنی به سمت صادرات محصولات با ارزش افزوده بالاتر و فراوری شده سوق پیدا کرده است. این مسئله از طریق مداخله دولت و وضع عوارض صادراتی و همچنین راه‌اندازی واحدهای فراوری و تکمیل زنجیره ارزش محصولات معدن و صنایع معدنی انجام شده است. در حوزه صادرات، از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ حرکت از صادرات مواد خام و نیمه‌خام به طرف صادرات محصولات با ارزش افزوده بالا بوده است. برای مثال، صادرات انواع سنگ آهن، کنسانتره و گندله که در سال ۱۳۹۶ بیش از ۱۸ میلیون تن بود، در سال ۱۳۹۹ به کمتر از ۲/۵ میلیون تن رسیده است.

بررسی عملکرد دولت در بخش معدن و صنایع معدنی نشان می‌دهد که دستیابی به اهداف کلان این بخش در حوزه تولید (به‌ویژه تولید محصولات عمده مانند فولاد، مس و آلومینیم) برای تولید فولاد (دستیابی به ظرفیت ۵۵ میلیون تن در سال) و مس (دستیابی به ظرفیت ۴۴۰ هزار تن در سال) قابل دسترسی بوده و عملکرد این حوزه‌ها مطلوب ارزیابی می‌شود. اما در حوزه تولید آلومینیم و رسیدن به هدف کمی ۱/۵ میلیون تن در سال ۱۴۰۴، چالش‌های جدی وجود دارد. به‌منظور دستیابی به اهداف چشم‌انداز ۱۴۰۴ لازم است تا بیش از ۲۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری در حوزه معادن و صنایع معدنی کشور انجام شود. این درحالی است که عملکرد دولت در حلقه‌های نخست زنجیره ارزش محصولات معدنی مانند اکتشاف و بهره‌برداری از معادن عملکرد نامطلوبی بوده است، به‌طوری که میزان حفاری اکتشافات عمیق انجام شده در سال‌های اخیر سالیانه ۱۵۰ - ۱۰۰ هزار متر با سرمایه‌گذاری متوسط ۱۰۰ میلیارد تومان بوده است. این در مقایسه با مقیاس‌های جهانی اکتشاف ناچیز به‌شمار می‌رود و آینده تأمین مواد اولیه معدنی برای صنایع معدنی کشور را با تهدید روبه‌رو کرده است. می‌توان گفت که اکتشافات معدنی در سال‌های اخیر اولویتی برای سیاستگذار و مجری نداشته و به‌طور کامل مغفول مانده است. همچنین در حوزه بهره‌برداری از معادن نیز عملکرد دولت قابل دفاعی نبوده و امکان ایجاد رونق در بهره‌برداری از معادن فراهم نشده است به‌طوری که از مجموع ۱۱ هزار معدن دارای پروانه بهره‌برداری در کشور تنها حدود ۵۰۰۰ معدن فعال یا نیمه فعال هستند. این مسئله می‌تواند به‌دلایل زیر باشد:

- عدم اختصاص ۱۰۰ درصدی درآمدهای حاصل از حقوق دولتی معادن به بخش معدن کشور برای انجام اکتشافات معدنی، نظارت بر معادن، ایجاد و نوسازی زیرساخت‌ها و زیربنای معدنی و...
- تصدیگری دولت در معادن و در اختیار گرفتن بسیاری از پهنه‌ها و نقاط امیدبخش توسط دولت،
- رونق واسطه‌گری و فعالیت‌های اقتصادی غیرمولد در بخش بهره‌برداری از معادن و محبوس شدن معادن در ید واسطه‌ها و عدم ایجاد ارزش افزوده به‌دلیل عدم اجرای قانون معادن توسط دولت،

- تناقضات و تعارضات متعدد میان فعالان معدنی و دستگاه‌های موضوع ماده (۲۴) قانون معادن و فضای نامساعد کسب‌وکار در حوزه معادن،
 - فرسوده شدن تجهیزات و ماشین‌آلات اکتشافی و معدنی و عدم امکان تأمین ارز برای واردات ماشین‌آلات و ممنوعیت واردات ماشین‌آلات دست دوم معدنی به کشور،
 - وضع عوارض صادراتی (بعضاً غیرکارشناسی) و تعطیل یا نیمه‌فعال شدن برخی معادن مانند معادن سنگ‌های ساختمانی و تزئینی، کرومیت و
- صنایع معدنی کشور در حال حاضر به پشتوانه سرمایه‌گذاری‌های عمدتاً دولتی انجام شده در دهه‌های گذشته و حمایت‌های دولت از منظر یارانه انرژی و مواد اولیه و همچنین تأمین خوراک معدنی از طریق معادن بزرگ و متوسط کشف شده در کشور، امکان ایجاد ظرفیت‌های عظیم تولیدی، تولید محصول و صادرات آن به سایر کشورها را داشته‌اند، به طوری که عمده بنگاه‌های بزرگ صنایع معدنی کشور در سال‌های اخیر سودده بوده و تولید محصولاتشان با رشد همراه بوده است. ضعف دولت در سیاست‌گذاری و اجرای سیاست‌ها در حوزه اکتشافات معدنی و بهره‌برداری از معادن، زنگ خطری برای آینده صنایع معدنی کشور است، به نحوی که در صورت عدم سیاست‌گذاری و اجرای عملیات اکتشاف عمقی و عدم ساماندهی محدوده‌های اکتشافی کشور، صنایع معدنی در آینده‌ای نه چندان دور با چالش و بحران تأمین مواد اولیه معدنی مواجه خواهند شد. برخی صنایع معدنی مانند صنعت آلومینیم به دلیل عدم تحقق طرح‌های پیش‌بینی شده در گذشته برای تأمین مواد اولیه، در حال حاضر با این چالش بزرگ روبه‌رو شده‌اند و پیش‌بینی می‌شود در ۱۵ الی ۲۰ سال آینده این چالش و بحران برای زنجیره فولاد، مس و سرب و روی کشور نیز ایجاد شود. بنابراین تمرکز بر بخش معدن در دو حوزه اکتشاف (اکتشافات جدید و اکتشاف حین بهره‌برداری) و بهره‌برداری باید به اولویت دولت بدل شود. اختصاص ۱۰۰٪ درآمدهای حاصل از حقوق دولتی معادن به بخش معدن کشور می‌تواند موجب ایجاد تحول در این حوزه شود. این مسئله می‌تواند سهم کمتر از ۱ درصدی بخش معدن در اقتصاد کشور را ارتقا داده و موجب رونق تولید در این حوزه شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

یکی از مشکلات اساسی بخش صنعت و معدن کشور، فقدان نقشه راه و استراتژی توسعه صنعتی برای حرکت هماهنگ این بخش‌ها در چارچوب مشخص برای دستیابی به اهداف مورد نظر است. فقدان استراتژی توسعه صنعتی و مشخص نبودن نقشه راه توسعه صنعتی کشور از جمله دلایل تمرکز توسعه صنعتی کشور بر تولید محصولات با ارزش افزوده پایین است، به طوری که ساختار صنعتی کشور مبتنی بر رشته فعالیت‌های منبع محور طی سال‌های مورد بررسی تغییری نداشته و سهم غالب سبد صادرات

غیرنفتی کشور را محصولات پایه شیمیایی و معدنی به خود اختصاص داده‌اند. اما فارغ از مشکل اساسی نبود استراتژی توسعه صنعتی و معدنی کشور، ارزیابی عملکرد دولت دوازدهم در بخش صنعت، معدن و پتروشیمی، نتایج ذیل را دربردارد.

۱. شاخص‌های کلان

- **میزان رشد ارزش افزوده صنعت:** طبق قانون برنامه ششم توسعه مقرر شده است که متوسط رشد سالیانه ارزش افزوده بخش صنعت در دوره برنامه ششم توسعه معادل ۹/۳ درصد باشد؛ این در حالی است که متوسط رشد سالیانه ارزش افزوده این بخش طی سال‌های ۱۳۹۶ الی ۱۳۹۹، برابر ۲/۸- درصد بوده است.

- **میزان تولید:** مقایسه مقدار تولید برخی از کالاهای صنعتی کشور در سال ۱۳۹۹ نسبت به سال ۱۳۹۶ گویای کاهشی بودن روند تولید انواع خودرو سواری و کامیون کشنده در کشور است. نوسانات شدید نرخ ارز، مداخله دولت در قیمتگذاری، تأمین ناکافی مواد اولیه، اقتصادی نبودن اندازه بنگاه‌های تولیدی کشور و کمبود نقدینگی و کاهش قدرت خرید مردم از جمله دلایل کاهش میزان تولید محصولات مختلف است. به نظر می‌رسد استفاده از ظرفیت قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی کشور و حمایت از کالای ایرانی، به‌ویژه ماده (۱۵) آن و تسریع در تدوین آیین‌نامه «تشویق به مشارکت» با رویکرد تجمیع توان فنی، مالی، تسهیلاتی و اعتباری و شکل‌گیری کنسرسیوم‌ها در رفع مشکل اقتصادی نبودن اندازه واحدهای تولیدی مؤثر باشد.

- **سرمایه‌گذاری و اشتغال:** از سال ۱۳۹۷ به بعد، به دلیل شرایط خاص کشور و شرایط تورمی موجود، میزان سرمایه‌گذاری برای ایجاد واحد تولیدی بیش از دو برابر متوسط سال‌های قبل از آن افزایش یافته است، این در حالی است که میزان اشتغال‌زایی هر واحد تولیدی تفاوت چندانی نداشته است. علت این امر، ایجاد و توسعه صنایع بزرگ نظیر شرکت‌های پالایشی نفت و گاز و واحدهای پتروشیمیایی است که با وجود دارا بودن مزیت صنایع بزرگ، علی‌رغم سرمایه‌گذاری به میزان زیاد، اشتغال‌زایی مستقیم کمی دارند.

- **ترکیب سبد کالاهای وارداتی:** طی سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، علی‌رغم کاهش چشمگیر واردات مواد مصرفی (۷۵ درصد)، میزان واردات کالاهای واسطه‌ای که نقش مواد اولیه و مهم تأمین‌کنندگی برای صنایع دارند، برای حفظ وضعیت موجود در تولید، کاهشی نداشته است (رشد ۲/۲ درصدی)، اما کاهش واردات کالاهای سرمایه‌ای (۳۵ درصد) در کنار روند کاهشی شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت در سال‌های اخیر، مؤید کاهش سرمایه‌گذاری جدید در صنعت است. در همین رابطه، روند کاهشی شاخص تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت ثابت در سال‌های اخیر و کاهش ۱۴

درصدی آن در سال ۱۳۹۹ نسبت به مدت مشابه سال ۱۳۹۶، حاکی از عدم توسعه ظرفیت‌های جدید برای افزایش تولید و رشد اقتصادی در دوره‌های بعد است.

۲. تأمین مالی و ارائه تسهیلات به صنایع

- عملکرد بانک‌ها، مؤسسات اعتباری و تسهیلات پرداختی بخش تولید:

• **نرخ رشد تسهیلات بانکی اعطایی به بخش صنعت:** طبق قانون برنامه ششم توسعه، باید سهم بخش صنعت و معدن از تسهیلات پرداختی سالیانه طی اجرای قانون برنامه حداقل ۴۰ درصد باشد. این در حالی است که سهم بخش صنعت و معدن از تسهیلات پرداختی تنها در سال ۱۳۹۸ بیش از ۳۲ درصد بوده و در سال ۱۳۹۹ سهم این بخش به ۳۰/۵ درصد معادل ۵۷۹/۷ هزار میلیارد تومان رسیده که سهم تسهیلات پرداختی در قالب سرمایه در گردش بیش از ۷۵ درصد بوده و تنها ۲۳ درصد به‌عنوان مصارف ایجاد و توسعه‌ای پرداخت شده است.

• **تسهیلات برنامه تولید و اشتغال (تبصره «۱۸» قوانین بودجه سالیانه):** از کل مبلغ ۲۰۱۲۹۹ میلیارد ریال اعتبارات پیش‌بینی شده با قدرالسهم یکسان منابع صندوق توسعه و اعتبارات بانکی برای اجرای برنامه‌های تولید و اشتغال در نظر گرفته شده طبق تبصره «۱۸» بودجه‌های سنواتی، طی سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۳۹۹، مبلغ ۱۰۷۲۵۰ میلیارد ریال قرارداد منعقد شده که ۶۴۹۶۰ میلیارد ریال از آن پرداخت شده است (حدود ۳۲ درصد) و با فرض تحقق کامل قراردادهای منعقد شده تا پایان آبان‌ماه ۱۳۹۹ حدود ۵۳ درصد منابع تخصیص داده شده است.

در مورد منابع در نظر گرفته شده برای یارانه نرخ سود و نیز کمک‌های فنی و اعتباری از محل بودجه عمومی، تنها ۴۱۷۷ میلیارد ریال از ۱۰۶۷۷ میلیارد ریال برنامه‌ریزی شده (تحقق ۳۹ درصدی)، تخصیص یافته است که براساس آخرین عملکرد دریافتی، میزان ۳۰۵۲ میلیارد ریال آن در قالب یارانه کاهش نرخ سود تسهیلات و ۱۳۲ میلیارد ریال در قالب کمک بلاعوض جذب شده است.

• **تسهیلات رونق تولید:** در سال ۱۳۹۹ در راستای طرح رونق تولید (وفق سیاست‌های اقتصاد مقاومتی) به ۵۰۴۲ واحد تولیدی کوچک و متوسط و طرح‌های نیمه‌تمام با پیشرفت فیزیکی بالای ۶۰ درصد، جمعاً حدود ۱۶۷ هزار میلیارد ریال تسهیلات پرداخت شده است که این امر می‌تواند تا حدودی مشکلات تأمین مالی طرح‌های این بنگاه‌ها را مرتفع کند.

- **عملکرد بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم در خصوص حمایت از صندوق‌های ضمانتی و بیمه‌ای:** طبق بند «خ» ماده (۴۶) قانون برنامه ششم توسعه دولت مکلف است در راستای تقویت صادرات غیرنفتی و حمایت مؤثر از فعالیت صنایع کوچک و متوسط و دریایی کشور و توسعه فعالیت‌های معدنی، حمایت لازم را از صندوق ضمانت صادرات ایران، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، تحقیقات

و توسعه صنایع الکترونیک، بیمه فعالیت‌های معدنی و صنایع دریایی در طی سال‌های اجرای قانون برنامه به عمل آورد. بررسی وضعیت تعهدات و به‌ویژه سرمایه فعلی این صندوق‌ها به شرح ذیل، نشان از عملکرد نامطلوب دولت در این حوزه دارد.

• **صندوق ضمانت صادرات ایران:** با وجود افزایش سرمایه این صندوق (۱۰۰ میلیون یورو در سال ۱۳۹۹ از محل منابع صندوق توسعه ملی) و افزایش پوشش‌های بیمه‌ای و تضمینی آن، اما کماکان مقدار این افزایش سرمایه بسیار محدود بوده و در قیاس با نیازهای فعلی این بخش ناچیز است که امکان ارائه خدمات مالی در سطوح بیشتر را سلب می‌کند.

• **صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران:** با توجه به نصف شدن ارزش اسمی ضمانتنامه‌های صادره و تمدیدی از سال ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ و با لحاظ سهم ۹۰ درصدی صنایع کوچک و متوسط نسبت به کل صنایع کشور، افزایش سرمایه این صندوق برای عملکرد بهتر فعالیت‌های بیمه‌ای و ضمانتنامه‌ای این صندوق ضروری است.

• **صندوق توسعه صنایع دریایی:** علی‌رغم آنکه در سال‌های ۱۳۹۶ و ۱۳۹۷ به ترتیب ۵۰ و ۴۳ درصد تسهیلات مصوب صندوق رشد داشته، اما در سال ۱۳۹۸ با کاهش ۳۸ درصدی مواجه شده و رقم تسهیلات تأیید شده بانکی در این سال به حدود ۷۲ میلیارد تومان رسیده است. در سال ۱۳۹۹ مجدداً تسهیلات مصوب افزایش پیدا کرده و به بیش از ۱۱۴ میلیارد تومان رسیده است. عملاً وضعیت فعلی صندوق، متناسب با شرایط تحریمی کشور و حمایت از ساخت داخل نیست. همچنین طبق ماده (۱۰) قانون توسعه و حمایت از صنایع دریایی، کلیه حمایت‌های مندرج در این قانون از زمان تصویب به مدت ده سال پایدار خواهد بود، اما با گذشت سه سال از موعد مقرر (سال ۱۳۹۷)، هنوز لایحه‌ای جهت تمدید این زمان و یا تعیین حمایت‌های دولت از این حوزه، تقدیم مجلس نشده است. لذا ضروری است تقدیم لایحه اصلاح قانون توسعه و حمایت از صنایع دریایی با تأکید بر تقویت جایگاه و حمایت‌های صندوق توسعه صنایع دریایی در اولویت کار وزارت صنعت، معدن و تجارت قرار گیرد.

شایان ذکر است اثربخشی اتخاذ سیاست افزایش سرمایه صندوق‌ها منوط به ارزیابی دقیق عملکرد آنها در ارتباط با مواردی نظیر سود یا زیان ایجاد شده و یا میزان نکول اعتبارات صندوق‌ها در سالیان گذشته است که در مورد صندوق‌های بررسی شده در گزارش، اطلاعات صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک ایران در دسترس بود که عملکرد نامناسب نسبت وصول مطالبات به خسارات پرداختی ۵۴ درصدی را داشته است.

۳. عملکرد صنعت پتروشیمی

● **میزان تولید:** در قانون برنامه ششم توسعه، دستیابی به ظرفیت تولید ۱۰۰ میلیون تنی محصولات پتروشیمی تا انتهای اجرای این قانون هدف قرار گرفته است که با اجرای کامل طرح‌های باقیمانده جهش دوم، ظرفیت تولید و درآمد صنعت پتروشیمی به ۱۰۰ میلیون تن و ۲۵ میلیارد دلار (برمبنای قیمت‌های سال ۱۳۹۵) در سال ۱۴۰۰ خواهد رسید. همچنین طی سال‌های گذشته نسبت تولید واقعی مجتمع‌های پتروشیمی به ظرفیت اسمی آنها دارای روند کاهشی بوده و در بهترین حالت در سال ۱۳۹۶، مجموع مجتمع‌های پتروشیمی با ۸۳ درصد ظرفیت اسمی دارای فعالیت بوده‌اند. طبق گزارش امور هماهنگی و کنترل تولید شرکت ملی صنایع پتروشیمی، عمده دلایل این اتفاق کمبود خوراک، اشکالات فرایندی و بروز اشکالات تعمیراتی است که از این میان، عدم تأمین خوراک پایدار - به‌ویژه گاز طبیعی - از سمت دولت، نقشی اساسی در فعالیت مجتمع‌ها زیر ظرفیت اسمی تولید دارد.

● **ارزش محصولات تولیدی:** ارزش هر تن محصول پتروشیمیایی صادراتی طی سال‌های مورد بررسی روند کاهشی داشته و در سال ۱۳۹۹ برابر ۳۶۲ دلار بوده است، در حالی که این عدد در مورد محصولات پتروشیمیایی وارداتی حدود ۱۶۰۰ دلار است که نشان از تولید عمده محصولات در لایه‌های اولیه زنجیره ارزش آنها با ارزش‌افزوده پایین و واردات مواد با ارزش‌افزوده بالاتر با توجه به نیاز داخل دارد. لذا نیاز است تا با فراوری مجدد محصولات تولید شده در مجتمع‌های خوراک‌گازی، در طول زنجیره ارزش این مواد پیشروی و محصولاتی با ارزش‌افزوده بالاتر تولید کرده و به فروش رساند.

● **سبد خوراک:** در سالیان اخیر کاهش سهم خوراک مایع و افزایش سهم خوراک گازی از کل خوراک صنعت پتروشیمی مشهود است و دلیل آن افزایش مقدار خوراک گازی و عدم افزایش مقدار خوراک مایع مجتمع‌هاست. افزایش واگرایی روند سهم دو گروه خوراک مایع و گاز در سالیان اخیر مطلوب نبوده و نیاز است سهم خوراک مایع نیز از سبد خوراک مجتمع‌های پتروشیمی کشور افزایش یابد تا محصولات با تنوع بیشتر و ارزش‌افزوده بالاتر حاصل شود.

● **سرمایه‌گذاری:** تا انتهای سال ۱۳۹۹ به‌منظور تحقق ۸۳/۵ میلیون تن ظرفیت اسمی تولید در صنعت پتروشیمی، جمعاً ۷۹ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری شده که ۱۵ میلیارد دلار از این مقدار سرمایه‌گذاری در دولت دوازدهم تا سال ۱۳۹۹ انجام شده است، به‌طوری که با افزایش ۳۰ درصدی تولید از میزان تولید ۶۴ میلیون تنی در سال ۱۳۹۶ همراه بوده است.

● **پژوهش و فناوری:** شرکت پژوهش و فناوری پتروشیمی به‌عنوان یک نهاد دولتی تحقیق و توسعه و زیرمجموعه شرکت ملی صنایع پتروشیمی، از مهم‌ترین نهادهای پژوهشی در حوزه صنعت پتروشیمی است. بودجه جاری شرکت پژوهش و فناوری در طول سالیان اخیر به میزان قابل‌قبولی محقق شده است، لکن بودجه سرمایه‌ای این شرکت علاوه بر رقم بسیار پایین در نظر گرفته شده برای چنین برنامه‌هایی،

به میزان کمی نیز محقق شده است. لذا با وجود آنکه تحولاتی در سال ۱۳۹۹ در جهت رونق پژوهش و فناوری در صنعت پتروشیمی و استفاده از توان داخلی رخ داده است، لکن با توجه به سرمایه‌گذاری بسیار پایین در این حوزه، عملکرد دولت در تأمین مالی پروژه‌های پژوهشی در صنعت پتروشیمی نامطلوب بوده است.

● **جایگاه در منطقه و جهان:** دستیابی به مقام اول منطقه از جهت ارزش تولید مواد و کالاهای پتروشیمی و کسب سهم ۶/۲ و ۳۴ درصدی، به ترتیب از تولیدات محصولات پتروشیمی جهان و منطقه، برای صنعت پتروشیمی هدفگذاری شده است. سهم ایران از تولیدات محصولات عمده پتروشیمی جهان از ۲/۵ درصد در سال ۱۳۹۶ به ۳ درصد تا پایان سال ۱۳۹۹ رسیده است. همچنین سهم کشورمان از تولیدات محصولات عمده پتروشیمی منطقه در سال ۱۳۹۶ برابر ۲۳/۵ درصد بوده که این عدد تا پایان سال ۱۳۹۹، به ۲۷ درصد افزایش یافته است. صنعت پتروشیمی ایران با ۳۰ میلیون تن ظرفیت تولید محصولات پایه پتروشیمی، در منطقه بعد از کشور عربستان با ۴۴ میلیون تن ظرفیت تولید محصولات پایه در رتبه دوم قرار دارد.

۴. عملکرد بخش معدن و صنایع معدنی

بهره‌برداری و استخراج معادن با هدف تولید انواع مواد معدنی و همچنین تولید محصولات با ارزش افزوده در زنجیره محصولات معدنی و فلزی در طول سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹ با رشد قابل توجهی روبه‌رو بوده است. برای مثال میزان تولید فولاد خام کشور که در سال ۱۳۹۶ حدود ۲۰ میلیون تن بوده، در سال ۱۳۹۹ به بیش از ۲۸ میلیون تن رسیده است. میزان تولید در سایر حوزه‌های عمده صنایع معدنی مانند مس و آلومینیم نیز عموماً با روندی پر فراز و نشیب با رشد همراه بوده است. بررسی روند سرمایه‌گذاری و پیشرفت طرح‌ها برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز ۱۴۰۴ در سه حوزه فولاد، مس و آلومینیم نشان می‌دهد که دستیابی به ظرفیت ۵۵ میلیون تن فولاد و ۴۴۰ هزار تن مس کاتد در افق ۱۴۰۴ قابل پیش‌بینی است، اما چالش‌هایی در خصوص دستیابی به ظرفیت ۱/۵ میلیون تن آلومینیم وجود دارد. در مجموع می‌توان گفت برای تکمیل طرح‌های نیمه‌تمام در حوزه‌های مختلف معادن و صنایع معدنی جهت دستیابی به اهداف افق ۱۴۰۴، بیش از ۲۰ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مورد نیاز است. در کنار این موارد، عدم برنامه‌ریزی برای تأمین پایدار مواد اولیه تولید اعم از سنگ آهن، پودر آلومینا و سنگ معدن مس یکی از چالش‌های مهم حوزه معادن و صنایع معدنی به ویژه برای ۱۵ سال آینده است که به دلیل عدم انجام اکتشافات معدنی (به خصوص اکتشافات عمیق) خطر تبدیل شدن ایران به یکی از بزرگ‌ترین واردکنندگان مواد اولیه معدنی وجود دارد.

منابع و مأخذ

۱. ترازنامه‌های هیدروکربوری کشور، مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۵.
۲. آمارهای تجاری، سازمان توسعه تجارت ایران، ۱۴۰۰.
۳. حساب‌های ملی ایران، مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰.
۴. گزارش‌های عملکرد صنعت پتروشیمی، شرکت ملی صنایع پتروشیمی، سال‌های ۱۳۹۲-۱۳۹۹.
۵. گزارش‌های صنعت، معدن و تجارت به روایت آمار و اطلاعات، وزارت صنعت، معدن و تجارت، سال‌های ۱۳۹۶-۱۳۹۹.
۶. گزارش عملکرد قانون برنامه ششم توسعه در سال ۱۳۹۸، سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۹۹.
۷. گزارش «بررسی لایحه بودجه سال ۱۴۰۰ کل کشور؛ ۲۹. بودجه بخش صنعت، معدن و پتروشیمی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۳۴۹، دی ماه ۱۳۹۹.
۸. گزارش «درآمدی بر راهبرد ارزی کشور: پیامدهای تثبیت نرخ ارز اسمی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۷۸۰۰، مهرماه ۱۴۰۰.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۹۴۹

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی عملکرد دولت دوازدهم در بخش صنعت و معدن

نام دفتر: انرژی، صنعت و معدن (گروه‌های صنعت و معدن)

تهیه و تدوین کنندگان: مرتضی نیکخواه‌نسب، فاطمه میرجلیلی، سعید شجاعی، بابک بهادری

مدیران مطالعه: ناصر ناصری‌فر، امیرعبدا...زاده، سعید شجاعی

اظهار نظر کننده: سیدمهدی حسینی دولت‌آبادی

ناظران علمی: امیررضا شاهانی، محمدحسن معادی رودسری

ویراستار تخصصی: _____

ویراستار ادبی: _____

واژه‌های کلیدی:

۱. صنعت
۲. رقابت صنعتی
۳. معدن و صنایع معدنی
۴. پتروشیمی
۵. عملکرد

تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۱